Rudolfas v. Ihering'as.

KOVA DEL TEISĖS.

MOTTO:
Bekovodamas įgyk savo teisę.

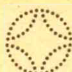
Į lietuvių kalbą išvertė
AUGUSTINAS JANULAITIS.

KAUNE, 1923 m. — — — — — — — — — — — — — **Išleido A. Janulaitis.**

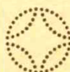
Rudolfas v. Ihering'as.

KOVA DEL TEISĖS.

MOTTO:
Bekovodamas įgyk savo teisę.

Į lietuvių kalbą išvertė
AUGUSTINAS JANULAITIS.

KAUNE, 1923 m. — — — — — — — — — — — — — — Išleido A. Janulaitis.

Prakalba.

1872 m. pavasarį Vienos „Teisininkų Draugijoj“ aš laikiau paskaitą, kurią tų pačių metų vasarą išleidau gerokai padidinęs ir davęs išvaizdą, tinkamesnę plačiai publikai skaityti, pavadinęs „Kova del teisės“. Tikslas, kurio aš norėjau pasiekti, ruošdamas ir skelbdamas šitą raštą, buvo ne tiek teorijos, kiek veikiau ėtikos praktikos; man mažiau rūpėjo duoti moksliškas teisės pažinimas, negu sužadinti tas įsitikinimas, iš kurio ji turi semtis savo didžiausių pajėgų: būtent tas įsitikinimas, kad reikia drąsiai ir tvirtai reikšti savo teisinis pajautimas.

Daugybė leidimų, kurių susilaukė šitas mažas raštas, yra man įrodymas, kad jisai nuo pat pradžios turėjo tokios kloties ne del savo naujumo, tik del to, kad plačioji publika yra įsitikinus, jog mano ten ginamosios nuomonės yra teisingos. Tai patvirtina ir užsienio liudymai, kurie apsireiškia labai dideliu šito rašto vertimų skaičiumi.

1874 m. pasirodė vertimai:

1. vengrų kalba — G. Wenzel, Peste;

2. rusų kalba—viename einančiame Maskvoje teisiniame laikraštyje nepaminėto vertėjo;

3. antras rusų kalba — Volkovo, Maskvoje;

4. naująja graikų kalba — M. A. Lappas, Atėnuose;

5. olandų — G. A. von Hamel, Leydoj;

6. rumūnų — Bukarešte einančiame laikraštyje „Romanulu“ (24 VI ir t. t.)

7. serbų — Christic'o, Belgrade;

1875 m:

8. prancūzų — A. F. Meydieu, Vienoj ir Paryžiuje;

9. italų — Raffaele Mariano, Milane ir Neapoly;

10. danų — C. G. Graebe, Kopenhagoj;

11. čekų — nepaminėto vertėjo, Brünne;

12. lenkų — A. Matakiewicz, Lvove;

13. kroatų — H. Hinkovic, iš pradžių laikrašty „Pravo“, o paskui skyrium, Agrame.

1879 m.:

14. švedų — Ivar Afzelius, Upsala;

15. anglų — John J. Lalor, Chicago, kurio ketina išeiti antras leidimas.:

1881 m.:

16. ispanų — Adolfo Poseda y Biasca, Madride.

1883 m.:

17. antras ispanų — Alfonso de Pando y Gomez, Madride;

18. antras anglų — Philip A. Asworth, Londone.

1885 m.:

19. portugalų — Joao Vieica de Aranjo, Recife Brazilijoj.

1886 m.:

20. japonų — Nischi, Tokio.

1890 m.:

21. antras prancūzų — O. de Meulenaere; Paryžiuje.

Vėlesniuose leidimuose ašai praleidžiu pirmykščią rašto pradžią, nes ji išreikšdavo mintį, kuri del maža jai pavestos vietos nevisai būdavo suprantama. Ar nereikėjo man, išsiplatinus raštui nejuristų publikoj, praleisti ir tos visos vietos, kurios turi omenyje daugiau juristus, negu nejuristus, ypač gi paskutinį skyrių apie romėnų teisę ir dabartinę jos teoriją — to aš nežinau. Kad būčiau galėjęs nujausti tą populiarumą, kuris buvo lemtas šitam raštui, tai būčiau iš karto davęs jam kitokią išvaizdą, bet jisai išėjo taip, kaip yra, iš pranešimo juristams; pirmykščiu planu jis buvo jiems skiriamas, ir man rodės, kad aš nieko neturiu tenai pakeisti, nes šita aplinkybė, kaip pasirodė, nė kiek netrukdė prasiplatinti raštui nejuristų tarpe.

Šiaip pačiame darbe visuose vėlesniuose leidimuose nieko nėsu pakeitęs. Pamatinę savo rašto ideją aš tuomet ir dabar tebelaikau tokia neabejojamai teisinga ir nesugriaunama, kad aš kiekvieną žodį prieš jos priešginas laikau bergždžiu. Kas nejaučia, jog biauriai niekinant ir kojomis mindant jo teisę yra neikiama ne tik teisės esmė, bet ir jo paties asmuo; kas tokioj padėty būdamas nejaučia traukimo ginti save ir savąją teisę, tam tikrai niekas negelbės, ir aš neturiu nė noro jo įtikinėti. Yra tai toksai tipas, kuris reikia tik stačiai pripažinti kaip faktas; tai *teisinio filistro* tipas, kaip aš norėčiau jį pakrikštyti; savotiškas egoizmas ir materializmas — tai jo žymės. Jisai nebūtų teisės Sancho Pansa, jeigu nematytų Don-Quixoto kiekviename, kuris, gindamas savo teisę, turi kitokių interesų, negu užgrobimo. Šijokiam aš neturiu kitų žodžių, kaip tų, kuriuos patyriau, jau išėlus mano raštui, būtent Kanto žodžių: „kas daro save kirminu, tai paskui nesiskundžia, kad jį mindžios kojomis“.*) Kitoje vietoje (tenpat 185p.) Kantas vadina tai „mėtymu savo teisių kitiems po

---

*) *Kant*. Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre Aufl 2. Kreuznach, p. 133.

kojų, *įžeidimu žmogaus paties į save priedermės*"; ir iš „esamos mumyse žmogaus garbės priedermės" jis paima tokią maksimą: „Neleiskite kitiems neatsilyginus mindžioti kojomis jūsų teisės". Yra tai ta pati mintis, kurią aš savo rašte esu plačiau išdėstęs: ji yra įrašyta visų stiprių individų ir tautų širdyse ir tūkstanteriopai ištarta. Vienintėlis mano nuopelnas, kuriuo aš galiu didžiuotis, yra tas, kad tą mintį aš sistemingai pamatavau ir smulkiau išvysčiau.

Įdomų papildą mano raštui suteikė Dr. A. *Schmiedl* „Die Lehre vom Kampf um's Recht im Verhältniss zu dem Judentum und dem ältesten Christenthum". Wien 1875. Žydų teisės mokytojų pasakymas, kurį jis mini 15 pusl.: „ar teisės objektas būtų skatikas, ar šimtas auksinų, tavo akyse lai būna tat vis tiek" — visai sutinka su tuo, ką aš esu išdėstęs 9 p. Poėtingą šitos temos išvystymą yra davęs *Karl Emil Franzos* savo romane: „Der Kampf ums Recht", apie kurį aš esu išsitaręs šitame rašte (p. 30). O mano rašto aptarimų vokiečių ir užsienio spaudoje buvo tiek daug, kad man tenka atsisakyti jie išvardinti.

Pavesdamas pačiam raštui įtikinti skaitytoją apie tos pažiūros teisingumą, kurią jis gina, aš čionai pasitenkinsiu tuo, kad paprašysiu tų, kurie laiko save pašauktais mane sugriauti, dviejų dalykų: viena, kad tai nedarytų tuo būdu, jog pirma mano pažiūras iškreipia ir sudarko, sakydami, kad aš girias barnius ir ginčus, bylinėjimąsi ir tampymąsi po teismus; o juk aš reikalauju kovos del teisės ne kiekviename ginče, tik tenai, kur puolimas asmens yra drauge asmens niekinimas (p. 10—11). Nuolaidumas ir taikumas, švelnumas ir ramumas, susitaikymas ir teisės išsižadėjimas pilnai randa sau priderimos vietos ir mano teorijoj: o jeigu ji, mano pažiūra, kam prieštarauja, tai tik menkučiui neteisės pakentimui iš bailumo, patogumo, nerangumo.

Antra, ko aš reikalauju, yra tai, kad tasai, kam rūpi rimtai pažinti mano teorija, pabandytų priešais pozitingos praktikos elgimosi formulos, kurią ji dėsto, iš savo pusės pastatyti kitą *pozitingą* formulą; greitai sužinotų, kur jis atsidurtų. Ką privalo daryti turįs teisės, jeigu jo teisė mindžiojama kojomis? Kas gali duoti tinkamą, bet kitokį, negu mano, atsakymą, vadinasi suderinamą su esamąja teisine tvarka ir asmenybės idėja, tas bus priveikęs mane; o kas to nepajėgia, tam telieka arba priimti mano mokslas, arba sustoti pusiaukelėje, kuo pasižymi visos neaiškios galvos, kurios moka nesitenkinti ir neigti kitus, bet negali prieiti prie savosios pažiūros. Gryno mokslo klausimuose lai jie tenkinasi ir tuo, kad sugriaus kitų klaidą, jeigu jau nepajėgtų jos vietoje pastatyti pozitingos teisybės, bet praktikos klausimuose, kur reikalaujama, kad *turi* pasielgti, ir kur belieka nustatyti, *kaip* reikia elgtis, neužtenka atmesti kito duotasis pozitingas nurodymas, kaip netinkamas, bet reikia jis pakeisti kitu. Aš palauksiu, ar tat bus padaryta su mano nurodymu, tik iki šiol nematyti nė mažiausio bandymo.

Dabar pagaliaus prasitarsiu keletą žodžių apie vieną pašalinį dalyką, kuris visai nesiriša su mano teorija, nes apie jį yra kitos nuomonės tie žmonės, su kuriais šiaip jau mano pažiūros visai sutampa. Yra tai mano tvirtinimas, kad Šeilokui buvo padaryta neteisė. (p. 28 ir t.t.)

Aš nesakiau, kad teisėjas turėjo pripažinti Šeiloko raštą galiojančiu, tik sakiau, kad *jeigu* jau jis yra tat padaręs, tai *paskui*, vykinant teisėjo sprendimą, jis nebegalėjo būti begėdišku vyliu panaikintas. Teisejas turėjo pasirinkti, ar pripažinti raštą galiojančiu, ar ne. Jis padarė pirmąjį, ir Shakespeare taip aprašo tą atsitikimą, kad šitoksai sprendimas anais įstatymais tebuvęs galimas. Niekas Venecijoj neabejojo del rašto galios; Antonijaus draugai, pats Antonijus, dožas, teismas — visi buvo sutikę, kad žydas yra teisus.*) Ir tikrai, pasitikėdamas visų pripažintąja teise, Šeilokas šaukiasi teismo pagalbos, ir „išmintingasis Danielius", prieš tai dar veltui pabandęs atkalbėti ieškantį keršto skolintoją, kad išsižadėtų savo teisės, pripažįsta jam šią teisę. O paskui, kada teisėjo sprendimas buvo paskelbtas, kada paties teisėjo buvo pašalintos visos abėjonės del žydo teisės taip, kad nebegalėtų kilti bet kokio pasipriešinimo, kada visas susirinkimas ir pats dožas tam tarpe buvo pasidavę nebepakeičiamam teismo sprendimui, — dabar staiga, kada laimėtojas, būdamas įsitikinęs, kad jo dalykas jau yra visai tikras, ruošiasi padaryti tai, ką jam leidžia sprendimas, tas pats teisėjas, kuris iškilmingai buvo pripažinęs jo teisę, sutrukdo jam tai daryti priekaištu, tokiu menkos ir žemos rūšies išsisukimu, kad nėra verta tai rimtai atremti. Ar gali būti mėsa be kraujo? Teisėjas, kuris pripažino Šeilokuį teisės išpiauti mėsos svarą iš Antonijaus kūno, kartu yra priteisęs jam ir kraują, be kurio mėsos negali būti, ir kas turi teisės išpiauti vieną svarą, gali, jeigu nori, paimti ir mažiau. Ir viena ir kita žydui neduodama,—jis tegali paimti mėsą be kraujo ir tik vieną pilną svarą, nedaugiau ir nemažiau. Ar gi aš būsiu pasakęs per daug, kad čia žydui nusukta teisė? Berods, tai daroma

---

*) Aktas III sc. 3. Antonijus: Dožas negali sulaikyti *teisės bėgio* Nes ir t.t. Aktas IV sc. 1, Dožas: Man gaila tavęs.—Antonijus:. . . nes nėra *nė vienos įstatymo priemonės*, kuri mane išgelbėtų nuo jo neapykantos. Porcija: . . . nes Venecijos įstatymas negali jūsų neraminti. To neturi būti. Nė jokia aukšta vieta Venecijoj negali pakeisti *esamo įstatymo*. — Įstatymo turinys ir aiškinimas visai atitinka bausmei, kuri čionai rašte skiriama sprendimu. Šito pirklio mėsos svaras yra tavo. *Teismas tai sprendžia ir įstatymas tai leidžia.* — Taigi *teisės dėsnis*, kuriuo raštas turi pilnos galios, jus in thesi, yra ne tik visuotinu pritarimu visai neabejojamu pripažintas, bet ir *sprendimas*, jus in hypothesi, jau *ištartas*, kad paskui — juristas pasakytų vykdomoj instanciioj—paties teisėjo negražiais vyliais būtų panaikintas. Juk taip pat teisėjas galėtų nuteisti skolininką užmokėti ir vykdomoj instancijoj pavesti skolintojui, kad jisai rankomis išimtų pinigus iš besikūrianančio pečiaus arba, jeigu skolininkas būtų stogdengis, tai turėtų paimti nuo bokšto viršūnės, jeigu būtų noras, tai nuo jūros dugno, nes apie mokėjimo vietą skolos rašte nieko nėra sutarta!

del žmogiškumo, bet ar neteisė, padarytoji del žmogiškumo, nustoja būti neteise? Ir jeigu jau tikslas turi pateisinti priemonę, tai kodel ne sprendimo metu, *o po* jo?

Prieš mano čionai ir šitame rašte ginamąją nuomonę, ką tik jam pasirodžius, teko girdėti daug balsų, o pasirodžius šeštam jo leidimui (1880 m.) du teisininku pareiškė raštu priešingas savo nuomones savo nedideliuose darbeliuose. Vienas raštas — A. *Pietscher'o*, Apygardos Teismo pirmininko: „Jurist und Dichter, Versuch einer Studie über Iherings Kampf um's Recht und Shakespeare's Kaufmann von Venedig. Dessau 1881". Autoriaus pažiūros branduolą atpasakosiu jo žodžiais (p. 23): „Vylio pergalėjimas su didesniu vyliu, sukčius patekęs į savo paties spąstus". Pirmoje šito sakinio dalyje jis pakartoja mano nuomonę; juk aš nieko kito ir nesakiau, kaip tik tai, kad Šeilokui nusukta teisė vyliais, bet ar gali ir ar turi teisė naudotis tokiomis priemonėmis? Į tai autorius nedavė atsakymo, ir aš abejoju, kad jis, kaip teisėjas, galėtų pavartoti tokią priemonę. Del antrosios sakinio dalies aš klausiu: jeigu jau Venecijos įstatymas pripažino turinčiu galios šitokį raštą, tai argi žydas buvo sukčius del to, kad jojo šaukėsi, ir jeigu tame galima matyti žabangos, tai kas tuo kaltas —jis, ar įstatymas? To ia dedukcija mano nuomonė nesugriaunama, tik sustiprinama. Kitu keliu eina kitas raštas, parašytas Jos. Kohler'io, Würzburgo profesoriaus: „Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz, Würzburg 1883". Anot jo, teismo scena „Venecijos pirklyje" yra „teisės esmės ir jos gimimo kvintesencija ir turi savyje gilesnės jurisprudencijos, negu dešimts mokomųjų Pandektų knygų, ir duoda giliau pažvelgti į teisės istoriją, negu visi teisės istorijos veikalai nuo Savigny iki Iheringo" (p. 6). Tikimės, kad šito fenomeningo Shakespeare'o nuopelno jurisprudencijai dalis tenka ir šitam Kolumbui, pirmam atradusiam tą naują teisės pasaulį, apie kurio buvimą visa jurisprudencija iki šiol nieko nežinojo, — gi einant turto radimo taisyklėmis, jam išpultų gauti pusė, tai bus toks atlyginimas, kuriuo, atsižiūrint į ta neapskaitomą jo paties duodama vertybę tam turtui, jis jau turėtų būti patenkintas. Aš turiu palikti skaitytojui pačiam patirti iš paties rašto, ar ras tenai tų teisinių idėjų begalę, kurią esąs papylęs Shakespeare savo veikale" (p. 92), nors aš nelabai taip jau drįsčiau imtis atsakomybės — siųsti norinčią mokytis teisės jaunuomenę į mokyklą pas Porciją, pas kurią galima esą rasti naują teisės evangeliją. Del viso kito ko Porcija yra gerbtina! Jos sprendimas „yra apšviestosios teisinės sąmonės pergalė tamsiosios nakties, kuri iki šiol laikė apklojusi teisę, yra tai pergalė, kuri slepiasi už rodomųjų priežasčių, kuri prisidengia netikro motivavimo kauke, nes tat yra reikalinga; bet tai yra pergalė, didelė, galinga pergalė: tai pergalė ne bikokioje vienoje byloj, pergalė teisės istorijoj apskritai, tai pažangos saulė, kuri vėl yra metus savo šildomų spindulių į teismo vietą, ir Sarastro karalystė triumfuoja ant nakties

galybių". Prie Porcijos ir Sarastro, su kurių vardais rišasi naujos mūsų autoriaus inauguruotosios jurisprudencijos gadynė, turime dar pridėti dožą, kuris iki šiol tebėra supančiotas „ikišiolinės jurisprudencijos" pančiais ir valdomas „nakties galybių", bet dabar jį paleidžia išganingasis Porcijos žodis, ir jisai pažįstą tą „pasaulio istorijos" misiją, kuri ir jam čia atiteko. Jisai atitaiso iš pamatų savo senąjį apsileidimą. Pirmų pirmiausiai tuo, kad jis paskelbė, jog Šeilokas esąs kaltas kėsinęsis nužudyti. „Jeigu prie to ištinka neteisingumas, tai juk šitoks neteisingumas pasaulio istorijoj visai pateisintinas, jisai yra pasaulio istorijos būtenybė, ir, priimdamas šitą gaivalą, Shakespeare, kaip teisės istorikas, pats save pralenkė... Kad Šeiloko reikalavimas ne tik būtų atmestas, bet dar kad jį patį nubaustų, to tai bus reikalinga naujos teisinės idėjos pergalei papuošti ir jos žygiui palengvinti". (p. 95) Tai jisai padaro, nusmerkdamas žydą tapti krikščionim. Tad ir „šitame reikalavime glūdi pasaulio istorijos teisybė. Tas reikalavimas mūsų jausmui nepriimtinas ir priešingas tikybos laisvei, tačiau jis atitinka pasaulio istorijos eigai, kuri tūkstančius varė į savo tikybos tarpą ne ramiais įtikinėjimo žodžiais, bet budelio priemonėmis". (p. 96). Tai yra tie „šildantieji spinduliai, kuriuos leidžia pažangos saulė į teismo vietą" — žydai ir atskalūnai kadaisia pažino ir pajuto jos šildomą pajėgą ant Torquemados laužų! Taip triumfuoja Sarastro karalystė ant nakties galybių. Tokia Porcija, kuri, kaip išmintingasis Danielius, išmeta laukan veikusiąją iki šiol teisę, toksai dožas, kuris eina jos pėdomis, toksai ir atjaučiąs „giliąją jurisprudenciją ir teisės esmės bei atsiradimo kvintesenciją" teisininkas, kuris pasakymas „pasaulio istorija moko" pateisina jų sprendimus — ir viskas padaryta! Štai yra tos „jurisprudencijos forum", prieš kurį autorius mane pakvietė. Lai jis nurimsta, jeigu aš ten neisiu, nes manyje tebėra per daug senosios jurisprudencijos iš „mokomųjų pandektų knygų", kad galėčiau drauge įeiti į naująją jurisprudencijos gadynę, kurią jis mums pradeda, ir aš, išgirdęs triukšmingą naujieną ir teisės istorijos srityje neketinu mesti savo senojo kelio ir eiti naujuoju, kuriuo ašai, jeigu teturėčiau tik ano rašytojo akylumo, būčiau pramokęs tš Venecijos pirklio giliau pažvelgti į teisės atsiradimą, negu iš visų pozitingosios teisės šaltinių ir ištisos mūsų amžiaus teisės istorijos raštijos, pradėjus nuo Savigny ir iki dabarčiai.

Iš recenzijos apie mano raštą, išėjusį Chicagoj anglų vertime, įdėtos Amerikos žurnale „Albany Law Journal" 1879 m. gruodžio 27 d., sužinojau apie tą faktą, kad tą pačią nuomonę, kurią aš savo rašte buvau išdėstęs apie Porcijos sprendimą, buvo jau seniau pareiškęs vienas jo bendradarbių tame pat laikraštyje, ir to straipsnio autorius negali šitą supuolimą kitaip išaiškinti, kaip tik plagiatu iš mano pusės („pavogęs", kaip išsitaria jisai nelabai mandagiai). Aš nenorėjau paslėpti nuo vokiečių publikos šito įdomaus atradimo, yra tai rečiausias atsitikimas, kuris

bent kada buvo padarytas plagiato srityje, nes tuo laiku, kai aš savąjį dariau, nei to laikraščio turėjau, nei esu apie jį girdėjęs. Gal būti vėliau sužinosiu, kad mano raštas ne mano parašytas, bet iš anglų vertimo, išėjusio Amerikoj, mano išversta į vokiečių kalbą. Berods „Albany Journal“ redakcija į mano atsakymą vėlesniam numery (Nr. 9—1880 m. vas. 28.) pasakė, kad vis tai buvęs juokas — keisti juokai, kuriais smaginamasi anapus okeano.

Baigdamas šitą prakalbą, paimtą iš senesniųjų leidimų be pakeitimų, turiu pridurti kelis žodžius anai moteriškei paminėti, kuriai yra paaukotos šitos knygelės pačioj pradžioj. Išėjus devintam leidimui (1889 m.), jau ji mirė, ir tuo būdu giltinė atėmė man draugę — aš didžiavaus, galėdamas ją taip vadinti. Ji buvo viena žymiausių moteriškių, kurių esu sutikęs savo gyvenime, žymi ne tik savo dvasia ir nepaprastu apsišvietimu ir apsiskaitymu, bet ir gražiausiomis širdies ir jausmo ypatybėmis, ir aš laikau laimingiausiu likimo davimu, kad pakvietimas į Vieną davė man progos arčiau susieiti su jąja.

Lai šita knygelė, kuri turi jos vardą pradžioje, tam visam laikui, kuris jai lemtas gyvuoti, palaiko ir jos vardą drauge su mano plačioje visuomenėj; kad jos vardas gyventų toliau siauresniame raštijos istorijos rate, ji pati pasirūpino savo vertingais piešiniais apie Grillparzerį, su kuriuo ji pati draugavo.

Getinga 1891 m. liepos 1 d.

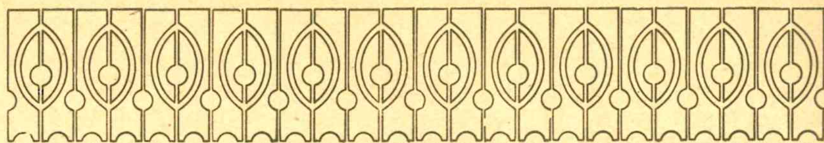
Dr. Rudolph von Jhering.

Nuo vertėjo.

1916—1917 m. Vokiečių okupacijos valdžia apkaltino mane ruošimu atsišaukimų, raginančių prie Lietuvos nepriklausomybės, ištrėmė į Vokietiją į belaisvių stovyklą. Tenai tarp kita ko 1917 m. XI—XII išverčiau šitą garsųjį Ihering'o raštą, kuris gali paraginti mus kovoti del savo teisių. Verčiau iš 4-to leidimo, grįžęs pataisiau iš 20 leidimo.

1922 — III.

A. Janulaitis.

Kova del teisės.

Teisės tikslas—taika. Kelias į ją—kova. Kol teisei gresia neteisės pavojus—o taip bus, kol stovi pasaulis—tol ji neišvenga kovos. Teisės gyvenimas — kova, kova tautų, valstybės vyriausybių, luomų, asmenų.

Visos pasaulio teisės buvo iškariautos; kiekvieną žymesnį teisės dėsnį reikėjo pradžioje plėšte išplėšti iš tų, kurie tam priešinosi; ir kiekviena teisė, ar tai ištisos tautos ar atskiro asmens, tol gali laikytis, kol yra pasiryžimo apginti ją. Teisė yra ne tik logikos, bet ir pajėgos sąvoka. Štai delko Teisingumas vienoje rankoje laiko svarstykles teisei atsverti, o kitoje—kalaviją jai apginti. Kalavijas be svarstyklių—tai viena tik pajėga; svarstyklės be kalavijo—tai teisės negalė. Anos ir šitas priklauso viens antram, ir teisės tobūlumas tik tenai tepasiekiamas, kur pajėga, kuria Teisingumas laiko kalaviją, yra lygi vikrumui ir sumatumui, kuriuo ji moka apsieiti su svarstyklėmis.

Teisė — tai nepaliaujamas darbas, darbas ne tik valstybės vyriausybės, bet ir visos tautos. Visas teisės gyvenimas, apskritai imant, vaizduoja tą nesiliaujančios visos tautos kovos ir trūso dramą, kurią mums rodo jos darbas ūkio ir dvasios kurybos srityse. Kiekvienas asmuo atskirai, kuriam tenka kovoti del savo teisės, įdeda savo dalį į šitą tautos darbą, prisideda savo trupiniu prie teisės idėjos įsigalėjimo žemėje.

Berods, negalima tai iš visų lygiai reikalauti. Tūkstantims asmenų sklandžiai ir be kliūčių praslenka gyvenimas teisės nustatytose vėžėse; ir jeigu mes jiems pasakytume: teisė — tai kova, jie mūsų nesuprastų, nes jie pažįsta ją tik taikos ir tvarkos pavidale. Ir jie bus visai teisūs, remdamiesi savo patyrimu, taip pat, kaip sako teisybę tasai turtingas įpėdinis, kuriam be vargo ir rūpesčio teko svetimo darbo vaisius, visai neigdamas tokį pasakymą, kad nuosavybė—tai darbas. Abiejų klaidós priežastis

yra ta, kad nuosavybės ir teisės sąvokos, imant subjektingai, gali taip susiskaidyti pusiau, kad vienam tenka skanus vaisius ir taika, kitam gi — darbas ir kova. Jeigu mes paklaustume paskutiniojo, tai atsakymas skambėtų griežtai priešingai. Nuosavybė, kaip ir teisė, yra tai Janaus galva dviem veidais; vieniems ji rodo tik vieną pusę, kitiems tik kitą; iš ten tasai pilnintėlis jos išvaizdos skirtumas, kurį mato vieni ir kiti. Teisės atžvilgiu yra tai teisinga kaip vienam asmeniui, taip ir ištisoms kartoms. Vienam gyvenimas — tai karas, kitam — taika, ir del šito subjektingo anų dalykų padalinimo skirtumo taip pat apsivilsta taip asmens, taip tautos. Jeigu ilgai stovi taika, tai tarpiausiai pražysta tikėjimas amžina taika, kol pirmasis patrankos šūvis išblaško gražų sapną, ir vietoje kartos, kuri ramiai naudojosi taika, atsiranda kita, kuri sunkiu karo darbu dar turi ją įsigyti. Taip tai nuosavybėje, kaip ir teisėje, skaidosi darbas ir vaisius, bet nuo to nė kiek nenukenčia jų priderėjimas į kits kitą; vienam, kuris naudojasi ir gyvena taikoje, turi dirbti ir kovoti kitas. Taika be kovos, naudojimasis be darbo — tai rojaus laikai, istorija gi tepažįsta juos tik kaip nenuilstamo sunkaus trūso išdavas.

Šitą mintį—jog kova yra teisės darbas, jog savo praktikos būtinumu, kaip ir etikos vertinimu, reikia ji pastatyti vienoje linijoje, kaip ir darbas prie nuosavybės, — žadu aš čionai plačiau išdėstyti. Manau, kad tai nebus tuščias darbas, priešingai, noriu atitaisyti apsileidimo nuodėmę, kurią daro mūsų teorija, ir pasakysiu, ne tik teisės filozofija, bet ir mūsų pozityvinė jurisprudencija. Perdaug žymu iš mūsų teorijos, kad ji daugiau užsiima teisingumo svarstyklėmis, negu jo kalaviju; šitoks gryno mokslo žiūrėjimas į teisę yra vienašališkas; jis galima būtų trumpai šitaip išreikšti, kad jisai rodo teisę ne tiek iš realinės jos pusės, kaip pajėgos sąvoką, kiek iš jos loginės pusės, kaip atitrauktų teisės dėsnių sistemą; mano nuomone, šitas vienašališkumas yra padaręs tokios įtakos į visą teisės supratimą, kad jis mažai besutampa su šiurkščia teisės tikrybe; kad šitas priekaištas yra teisingas, mano išdėstyme bus gana įrodymų.

Teisės žodis, kaip žinoma, yra vartojamas dvejopa prasme — *objektinės* ir *subjektinės* teisės prasme; pirmąja mes suprantame visus esamuosius teisės dėsnius, įstatymais ginančius gyvenimo tvarką, o antrąja—atitrauktų taisyklių apsireiškimą konkrečiuose teisiniuose asmens darbuose ir galėjime elgtis. Abiejomis kryptimis teisė sutinka kliūčių, abiejomis kryptimis ji turi jas nugalėti, reiškia — atgauti savo būtį kovos keliu, arba įgyti. Tikrai sakant, savo išdėstymui ir svarstymui aš pasirinkau kovą antrąja kryptimi, bet aš negaliu praeiti pro šalį, neįrodęs savo tvirtinimo ir pirmąja kryptimi, jog kova tūno pačioje teisės esmėje.

Niekas to neginčija ir delto nėra reikalo plačiai išvedžioti tai, žiūrint, kaip teisę vykina valstybė; jos darbas, palaikant tei-

sinę tvarką, yra ne kas kita, kaip nesiliaujama kova su neteise, kuri aną ardo. Bet kas kita tenka pasakyti apie teisės *atsiradimą,* ne tik pirmykštį, istorijos pradžioje, bet ir apie kasdien mūsų akyse atsitinkantį teisės pajaunėjimą, tebėsančiųjų įstaigų nykimą, esamųjų teisės dėsnių keitimą naujais; trumpai sakant, apie teisės *pažangą.* Priešais tos mano nuomonės, kad tas pats dėsnis valdo kaip teisės atsiradimą, taip ir visą jos būvį, stovi kita, kuri iki šiol yra visų pripažinta, bent mūsų romanistų mokslininkų, ir tą srovę nuo jos dviejų didžiausiųjų atstovų aš trumpai galiu pavadinti Savigny'o bei Pucht'os teorija apie teisės atsiradimą. Jos mokslu teisė atsirandanti nematomai ir be skausmo, visai taip pat, kaip ir kalba; nėsą čionai jokių susikirtimų, kovos, dargi ieškojimo, o esanti viena tyliai veikiančioji teisybės pajėga, kuri be pervarto ir laužymo palengva, bet tikrai prasimušanti kelią; esanti galinga įtikinimo pajėga, kuri palengva patraukianti visų nuomones, kurie ją rodą savo pasielgimais; — naujas teisės dėsnis taip pat atsirandąs be vargo, kaip kokia kalbos taisyklė. Senovės romėnų teisės dėsnis, kad skolintojas gali parduoti neištesintį užsimokėti skolininką į vergiją svetur, arba kad savininkas gali atsiimti savo daiktą iš kiekvieno, pas kurį jį rado, šita nuomone einant, turėjo atsirasti senojoje Romoje beveik tokiu pat būdu, kaip kalbos taisyklė, jog *cum* yra dedamas su įnagininko (ablativus) linksniu.

Su tokia pažiūra į teisės atsiradimą savo laiku aš pats išėjau iš universiteto ir jos įtakoj aš pasilikau dar daugelį metų. Ar ji gali būti laikoma teisinga? Reikia sutikti, kad teisei visai taip, kaip ir kalbai, yra žinomas nenorėtas ir nenumatytas,—pavadinkime tai priimtu pasakymu,—organiškas plėtojimasis iš vidaus. Į tai priklauso visi tie teisiniai dėsniai, kurie nusistovi palengva iš vienodo, pasikartojamo teisinių sutarčių darymo, iššauktų gyvenimo reikalų, taip pat visos tos abstrakcijos išvados, taisyklės, kurių gauna mokslas iš esamosios teisės analizo keliu ir įneša į sąmonę. Bet šitų abiejų veiksnių galybė—gyvenimo ir mokslo — yra aprėžta; ji gali esamosios vagos viduje tvarkyti, pagreitinti judėjimą, bet ji neįstengs sugriauti tvenkinių, kurie užstoja upeliui kelią prasimušti sau naujai vagai. Tai gali padaryti tik įstatymas, vadinasi, norėtasis, į tą tikslą einamasis valstybės vyriausybės darbas, ir delto nėra tai atsitiktinas dalykas, bet teisės esmės gilumoje glūdįs būtinumas, kad visos didesnėsės procesualinės ir materialinės teisės reformos yra daromos įstatymų keliu. Tačiaus ta atmaina, kurią padaro įstatymas esamoje teisėje, gali kartais palytėti tik jos sistemą, abstraktinę jos sferą, visai nekliudydama savo veikimu konkretinių gyvenimo santykių, kurie yra susidarę, esant senajai teisei; mes čia turime paprastą teisinio mechanizmo taisymą, kur netinkamas šriubas ar volas pakeičiamas tobūlesniu. Bet labai dažnai esti taip, kad tokios atmainos negalima padaryti be skausmo, neužgavus giliai esamosios teisės ir privatinių žmonių interesų. Laikui einant,

tūkstančių asmenų ir ištisų luomų interesai taip susiriša su esamąja teise, kad jos nebegalima pašalinti, skaudžiai jų neužgavus, — pajudinti teisės dėsnį ar įtaisymą reiškia paskelbti karą visiems tiems interesams, suplėšyti polipą, kuris laikosi tvirtai įsikibęs tūkstančiu pirštų. Taigi kiekvienas toksai pasikėsinimas, esant įgimtam traukimui išsilaikyti tam, kas yra, pagamina didžiausių pastangų apsaugoti užgautuosius interesus ir tuo iššaukia kovą, kurioje, kaip ir kiekvienoj kovoje, nulemia ne įrodymų svarumas, bet priešpriešiais stovinčių pajėgų santykis ir del to neretai duoda tą pačią išvadą, kaip ir pajėgų paralelogramas: nukrypimą iš tiesiosios linijos į įžambinę. Tik tuo tegalima išaiškinti, kad įtaisymai, kuriuos jau seniai visuomenė yra pasmerkusi, dažnai dar ilgai karšinasi, ir juos palaiko ne istorinės inercijos pajėga, tik norinčių save išlaikyti ir apginti interesų atsparos pajėga.

Taigi tais visais atsitikimais, kada esamosios teisės pagrinde yra interesas, kiekvienai naujovei sau takui praskinti reikia pereiti kova, o ta kova dažnai tęsiasi ištisus amžius ir įgyja aukščiausio įtempimo laipsnio tada, kai interesai yra virtę įgytomis teisėmis. Tuomet sustoja priešpriešiais dvi partiji, kuriedvi turi įrašiusios savo vėliavoje šventą teisės įdėją, tik viena supranta istorinę teisę, praeities teisę, antroji—amžinai atsirandančią ir vis atsijauninančią teisę, amžinąją žmonijos teisę—vėl atsirasti; yra tai teisinės idėjos susikirtimo vaizdas su pačia savim, o atsižvelgiant į žmones, kurie yra įdėję visas savo pajėgas ir visą savo sielą į kovą del savo įsitikinimų ir pagaliaus žlunga nuo dieviško istorijos sprendimo, tasai susikirtimas yra tikrai tragingas. Visi dideli laimėjimai, kuriuos gali pažymėti savyje teisės istorija: vergijos, baudžiavų panaikinimas, žemės nuosavybė, amatų, tikybos laisvė ir t. t. — visa tai reikėjo laimėti tik einant šituo karščiausios, dažnai amžiais tęsusios kovos keliu, ir neretai kraujo upeliai pažymi tą kelią, kuriuo ėjo teisė. Juk „teisė—tai Saturnas, kuris ryja pats savo vaikus" *), teisė tegali tuo pajaunėti, kad pašalina savo pačios praeitį. Konkretinė teisė, kuri tik delto, kad atsirado, nori būti beribė, nori ir amžinai gyventi, panėši į kūdikį, kuris kelia ranką prieš savo motiną; jinai pajuokia teisės idėją, šaukdamos į ją, nes teisės idėja—tai amžinas atsiradimas, bet kas yra atsiradęs, turi užleisti vietą naujai atsirandančiam, nes visa, kas atsiranda, yra verta, kad pražūtų.

Tuo būdu teisė, žiūrint istorijos akimis, duoda ieškojimo, varžymosi, kovų, trumpai sakant, vargų ir pastangų vaizdą. Žmogaus dvasia, be sąmonės kurdama ar tobūlindama kalbą, nesutinka bent kokių didelių kliūčių; ir menui tetenka tik vienas priešininkas nugalėti—savo praeitis: viešpataujantis skonis.

Bet teisė, kaip tikslo sąvoka, įterpta į įvairių žmonių tikslų,

*) Citata iš mano „Romos teisės dvasia" II, 1 § 27 (4 leid. p. 70).

siekimų, interesų sūkurį, turi be perstojo klaidžioti, ieškoti, kad rastų tikrą kelią, o kai jau atranda, turi telžti ant žemės visa, kas jai pastoja kelią. Taigi nėra abejojimo, kad teisė visai taip pat, kaip ir menas ar kalba, plėtojasi taisyklingai, tam tikrais dėsniais, bet ji labai skiriasi nuo anų ir būdu ir forma, kuriomis tai atsitinka, ir del to mes turime griežtai atmesti *šita* prasme Savigny'o pastatytą ir taip ūmai įsigalėjusią paralelę tarp teisės iš vienos pusės ir kalbos ir meno — iš kitos. Kol toji pažiūra yra teorijoje, ji nors klaidinga, bet nepavojinga, bet virtusi politine maksima, ji prigamina pavojingiausių kreivų mokslų, kurie tik galima įsivaizduoti, nes ji sako žmogui būti ramiam tenai, kur jis turėtų *veikti,* turėtų dirbti, visai aiškiai nusimanydamas tikslą ir įdėjęs visas savo pajėgas; tildo jį, sakydama, kad visa savaime pasidarysią, kad žmogus geriausiai padarysiąs, jei sudėjęs rankas ant krūtinės ir su įsitikėjimu palauksiąs, kol kas išeis palengvėle dienos švieson iš tariamojo teisės šaltinių šaltinio, tautinės teisės nuovokos. Iš ten tai kyla Savigny'o ir visų jo mokinių nenoras, kad įstatymai bent kur kištųsi*), iš ten kyla visiškas tikrosios papročio reikšmės nesupratimas Puchtos teorijoj apie papročio teisę. Paprotys, Puchtos nuomone, yra tiktai priemonė teisinei nuovokai pažinti, o kad šita nuovoka, pati *beveikdama.* savaime atsiranda, kad jinai tik *beveikdama* teįgyja savo pajėgos, o drauge ir pašaukimo valdyti gyvenimą,—trumpai sakant, kad ir papročio teisei tinka dėsnis: teisė yra pajėgos sąvoka — tai šito visai nesuprato ir Pucht'a, tas dvasios galiūnas. Jisai teatidavė duoklę savo gadynei. Juk tie laikai—tai romantizmo gadynė vokiečių poezijoj, ir nesibijant perkelti romantizmo sąvokos į jurisprudenciją ir paskui nepagailint darbo atatinkamoms srovėms viena su kita sulyginti abiejose srityse, gal būti visi sutiks su manim, kai aš tvirtinsiu, kad istorinė mokykla galima taip pat pavadinti *romantine.* Juk tai tikrai yra romantizmas, reiškia, klaidingu praeities idealinimu paremtas įsivaizdavimas, kad teisė neva atsirandanti ir auganti be skausmo, be vargo, de darbo, kaip lauko žolė. Žiauri tikrybė moko mus priešingų dalykų. Ne tiktai maža jos, tos tikrybės, dalelė, kuri mūsų akyse yra praėjusi, liudija mums beveik visur apie galingiausias mūsų gadynės tautų kovas, bet tas pats vaizdas pasilieka visur, kur tik mes pažvelgsime savo akimis ir į praeitį. Taigi Savigny'o teorijai belieka tiktai priešistorinis laikotarpis, apie kurį mes neturime jokių žinių. Bet jeigu bus leista pasakyti savo spėjimai apie anuos laikus, tai aš prieš Savigny'o teoriją, kuri teisės gimimo eigą piešia taip, kad ji atsirandanti be skausmo, ramiai iš tautinės nuovokos gelmių, statau savąją teoriją, anajai visai priešingą, ir turėsite su manim sutikti, kad manoji

---

*) Iki karikatūros privaryta Stahl'io, ir mano „Geist des Römischen Rechts", nurodyta II § 25 prier. 14 vieta iš vienos jo seimo kalbos.

tuo geresnė, jóg ji bent atatinka mums prieinamos istorinės teisės evoliucijai, ir aš dar iš savo pusės manau, kad ji psichologijos atžvilgiu yra daug už aną teisingesnė.

Žiloji senovė! Buvo kadaise madoj rasti joje visas gražiąsias ir gerąsias ypatybes: teisybę, atvirumą, skaistumą, kūdikio nekaltybę, gilų tikėjimą. Tokioje dirvoje tikrai būtų galėjus tarpti teisė be jokio akstino iš šalies, būtų užtekę teisės nuovokos, pajėgos ji nebūtų buvusi reikalinga: nei kumščio, nei kalavijo. Bet šiandien žino kiekvienas, kad doroji senovė pasižymėjo griežtai priešingomis ypatybėmis: šiurkštumu, žiaurumu, nežmoniškumu, vyliais, apgavimu, ir toksai pasakymas, kad senų senovė lengviau prieidavusi prie savo teisės, negu vėlesnėsės gadynės, vargu dabar ką beįtikintų. Aš bent esu įsitikinęs, kad kliūtys, kurios teisei reikėjo įveikti, buvo kur kas sunkesnės, negu dabar, ir kad net paprasčiausieji teisės dėsniai, kaip antai aukščiau minėtieji ir seniausieji Romos teisės dėsniai: kad savininkas gali atsiimti savo daiktą iš kiekvieno jo turėtojo, arba kad skolintojas gali parduoti neištesintį apsimokėti skolininką svetur į vergiją,—turėjo iškovoti sunkias kovas, kol jie galų gale įsigalėjo ir įgavo visų pripažinimą. Bet ar šiaip ar taip ten būtų, nebepaisysime senų senovės, mums gali užtektt ir tų žinių, kurių mums suteikia rašytoji istorija apie teisės atsiradimą. Tos gi žinios sako taip: teisės gimimas, taip pat kaip ir žmogaus, paprastai yra sujungtas su dideliais gimdymo sopuliais.

Ir ar reikia mums skųstis, kad taip yra? Kaip tik ta aplinkybė, kad teisė atatenka tautoms ne be vargo, kad jos del teisės turi ginčytis ir varžytis, kovoti ir kraujais paplūsti, — kaip tik šita aplinkybė sumezga tarp jų ir jų teisės tą patį vidaus mazgą,—joms begimdant savo teises su pavojum savo gyvybei,— kuris yra tarp motinos ir kūdikio. Berods, įgytoji teisė panaši į vaikus, kuriuos neša gužas: ką atnešė gužas, gali vėl atsiimti lapė ar vanagas. Bet motina, kuri gimdė vaiką, neduos jo pagrobti, ir nesiduos to padaryti tauta, jeigu ji savo teises ir įtaisymus bus išgavusi kruvinu darbu. Galima stačiai sakyti: meilės energija, kuria tauta laikosi įsikibus savo teisių ir gina jas, visai pareina nuo įdėtų vargų ir pastangų, kuriais jas įsigijo. Ne vienas pripratimas, tik auka nukala stipriausių ryšių tarp tautos ir jos teisės, ir kuriai tautai Dievas yra palankus, tai nei jai *dovanoja*, ko ji reikalinga, nei *lengvina* vargo ko įsigyti, tik dar *sunkina*. Šita prasme drįstu pasakyti: ta kova, kuri yra reikalinga teisei atsirasti pasaulyje, yra ne *prakeikimas*, tik *palaiminimas.*

*
* *

Dabar einu prie kovos del *subjektinės* arba *konkretinės* teisės. Ji iškyla, ar peržengus teisę ar esant pavojaus, kad nebus leista jąja naudotis. Kadangi nė viena teisė, ar tai atskirų žmo-

nių ar tautų, nėra apsaugota nuo šito pavojaus, nes vieniems visumet bus intereso palaikyti ją, kitiems ją laužyti, tai iš to išeina, kad šitoji kova esti visose teisės srityse: ir privatinės teisės žemumose ir valstybinės arba tarpvalstybinės teisės aukštumose. Savitarpiniuose valstybių santykiuose vartojamas karas įžeistajai teisei apginti, tautos priešinimasis sukilimo, maišto, revoliucijos pavidalu prieš valstybės vyriausybės daromus savavališkus darbus ir konstitucijos laužymus, riaušingasis privatinės teisės vykinimas dabar vadinamojo Linčo teismo pavidalu, viduramžių kumsčio ar antpuolio teisės, kurių paskutinė liekana bėra dvikovė, leistasis būtinosios apsaugos pavidale apsigynimas ir pagaliau sutvarkytasis ginčas del teisės civilinio proceso forma—visa tai, neveizint į ginčijamųjų objektų kovos gilumo ir platumo formų įvairumą, yra tik tos pačios dramos formos ir scenos—kovos del teisės. Jeigu aš iš šitų visų formų ištraukiu blaiviausiąją: teisėtą kovą del privatinės teisės proceso forma, tai darau tat ne delto, kad ji man, kaip juristui, yra artimiausia, bet delto, kad kaip tik joje tikrajam dalykų santykiui kuodaugiausia gresia pavojaus būti nepripažintam ar tai iš juristų, ar pašaliečių pusės. Kitose gi kovos formose tatai visiems aišku ir suprantama. Kad tenai liečiamos yra gėrybės, kurios vertos yra didžiausių aukų, ir menkiausias protas supranta, ir niekas čionai nebeklaus, kam kovoti ir ar ne verčiau nusileisti? Bet kiekvienoje privatinės teisės kovoje mes turime kitokį vaizdą. Palyginti mažučiai interesai, del kurių eina ginčas: ten paprastai kalbama apie „mano“ ir „tavo“—ta nenuplaunamoji proza, kuri visumet prilimpa prie šitokių klausimų, tarytum visai nustumia tą kovą į blaivo, šalto apskaitymo sritį, o ir formos, kuriomis eina ta kova, jų mechaniškumas, pašalinimas iš jų jeib kokio laisvo, stipraus asmens pasirodymo mažai tetinka šitam nemaloniam įspūdžiui apsilpninti. Berods, ir ji turėjo tokių laikų, kad šaukdavo asmenį stoti kovon, ir tikroji kovos reikšmė aiškiai išeidavo aikštėn. Kada dar kalavijas spręsdavo ginčą, kas mano kas tavo, tada viduramžio raitelis siųsdavo priešininkui vaido laišką (Fehdebrief), tai ir pašalietis galėjo suprasti, kad šita kova eina ne del daikto ir jo vertybės, ne del išvengimo nuostolio pinigais, bet kad šitame ginče stoja pats *asmuo*, gina save, savo teisę ir savo garbę.

Berods, mums ir nėra reikalo žadinti iš užmiršties senai išnykę santykiai tiems dalykams aiškinti, kurie kad ir keičiasi savo forma, bet esme tebėra tie patys, kaip ir tuomet. Žvilgsnis į mūsų dabartinio gyvenimo apraiškas ir psychologinis analyzas savęs duos mums visų reikalingų atsakymų.

Palietus kurią teisę, kiekvienam jos turinčiam tuojau kyla klausimas: ar reikia ji ginti, spirtis priešininkui, taigi kovoti, ar kovai išvengti nepaisyti teisės peržengimo? Tą klausimą kiekvienas pats išriša, pats pasirenka kelią. Ar šiokį ar tokį kelią jis pasirinktų, abiem atvejais bus reikalinga auka: vienu atveju

jis aukoja teisę ramybei gauti, kitu — del teisės aukoja taiką. Taigi šitaip žiūrint, tą klausimą galima aiškiai išreikšti: katra auka, atsižiūrint į asmens ir atsitikimo ypatybes, yra lengvesnė? Turtingasis del ramybės velys išsižadėti menkos vertės ginčijamo dalyko, pavargėlis gi, kuriam šitoji suma palyginti daugiau reiškia, iš savo pusės velys išsižadėti ramybės. Taigi rodytųsi, kad klausimas apie kovą del teisės virsta paprastu aritmetikos uždaviniu, kurį rišant apskaitoma nauda ir nenauda iš abiejų pusių; sveriama viena su kita, ir iš to daroma sprendimas.

Kad iš tikrųjų gyvenime to nėra, kiekvienas tai žino. Kasdienis patyrimas rodo mums bylų, kuriose ginčijamojo dalyko vertybė yra tokia menka, kad ji niekaip negali atsverti pavartotino teisme darbo, nervų sujudimo, išleistų pinigų. Niekas, kuriam buvo iškritęs į vandenį vienas auksinas, nepadės dviejų jam išimti, ir čionai tasai klausimas, kiek reikia paaukoti, tikrai yra aritmetikos uždavinys. Bet kodėl negalima padaryti tokio uždavinio iš kiekvienos bylos? Nereikia manyti, kad užgautasis tikisi bylą laimėti ir laukia, kad išlaidos kris ant jo priešininko. Kiekvienas juristas žino, jog dargi įsitikinimas, kad reikės brangiai apmokėti savo laimėjimą, žmogaus nesulaiko nuo bylinėjimosi; jog dažnai advokatui, kuris įtikinėją klijentą, kad jo byla menka ir pataria jos nepradėti, tenka išgirsti toks atsakymas: jisai norįs vesti bylą vis tiek, kiek ji kaštuotų.

Kaip gi mes galime išaiškinti tokį elgimąsi, kuris, žiūrint išmintingo interesų apskaitymo akimi, yra stačiai beprotiškas? Atsakymas, kurį paprastai tenka išgirsti, yra žinomas: čia esąs kaltas nelemtas žmonių mėgimas bylinėtis, noras būti teisiu, ieškojimas malonumo ginče, nesulaikomas veržimasis įgelti priešininką, dargi tikrai žinant, kad už visa tai reikės brangiai mokėti, gal būti teks dar daugiau mokėti, negu priešininkui.

Bet užmirškim dviejų privatinių žmonių ginčą, pastatykime jų vietoj dvi tauti. Viena yra neteisėtai atėmusi kitai ketvirtainę mylią bevertės žemės; ar ši dabar turi pradėti karą? Išžiūrėkime tą klausimą visai tuo pačiu atžvilgiu, kuriuo yra žiūrima į bylinėjimosi priežastis valstiečio, kuriam kaimynas užarė keletą pėdų lauko, arba yra primėtęs akmenų į jo lauką. Ką reiškia ketvirtainė mylia tuščios žemės prieš karą, kuris atima gyvybę tūkstantims, atneša vargą ir skurdą į pirkias ir rūmus, ryja milijonus ir milijardus valstybės turto ir gal būti dar gresia pačios valstybės gyvybei! Juk tai nesąmonė del tokio menko daikto daryti tiek daug aukų!

Šitoksai turėtų būti sprendimas, jeigu valstietį ir tautą matuotume tuo pačiu mastu. Bet niekas neduos to paties patarimo tautai, kaip ir ūkininkui. Kiekvienas numano, kad tauta, kuri nutylėtų šitokį jos teisės įžeidimą, tuomi pasirašytų sau mirties sprendimą. Šitai tautai, kuri dabar be baimės duodas atplėšti vieną ketvirtainę mylią, paskui atims ir visas kitas, kol galų gale

nieko savo neturės, ir nebegyvens kaip valstybė; berods, tokia tauta geresnio likimo ir nėra verta.

Bet jeigu tauta turi gintis kad ir del vienos ketvirtainės mylios, nesiklausdama, kiek ji verta, tai kodelgi negali to daryti ūkininkas del mažiausio lauko rėželio? Ar galima atsikirsti pasakymu: quod licet Jovi, non licet bovi? Anaiptol; juk tauta kovoja ne del menkos ketvirtainės mylios, bet gindama save pačią, savo garbę ir savo nepriklausomybę, taip pat, kaip ir anose bylose teisme, kur skundėjui rūpi apsiginti nuo biauraus jo teisių mindžiojimo, ir iškyla klausimas ne apie menkutį ginčo dalyką, bet apie kilnų tikslą: *apginti savo asmenį ir jo teisės pajautimą*. Atsižiūrint į *šitą tikslą*, nukentėjusiojo akyse visos tos aukos ir nesmagumai, kurių reikalingas yra bylinėjimasis, nebeturi svaros—tikslas jam apmoka priemones. Ne menkutis pinigo interesas del iškentėtos neteisės spiria užgautąjį pradėti bylą teisme, bet dorinis skausmas. Čionai rūpi ne savo daiktas atsiimti — juk labai dažnai tokiais atvejais kai kurie, nurodydami į tikruosius bylos motyvus, pareiškia, kad atgautąjį daiktą pavedą pavargėlių įstaigai,—tik rūpi įrodyti ir atgauti savo teisė. Vidaus balsas sako jam, kad jisai negali trauktis atgal, kad čia jam pareina ne ant beverčio daikto, bet ant jo asmens, jo teisės pajautimo, jo saviguodos, trumpai sakant, byla jo akyse iš *interesų klausimo* virsta *būdo klausimu: ginti* savo asmenį ar *išsižadėti*..

Tačiau patyrimas rodo, kad daugelis, būdami tokioje pat padėtyje, pasielgia visai priešingai — santaika ir ramybė jiems brangesnė, negu teisė, del kurios reikia tiek vargo padėti. Kaip gi mes turime į tai žiūrėti? Ar galima stačiai pasakyti: juk tai kiekvieno žmogaus skonio ir temperamento dalykas: vienas mėgsta ginčytis, kitas yra taikus; teisės atžvilgiu abudu lygiai yra gerbtini, nes juk teisė palieka turinčiam tos teisės pasirinkti, kaip jis nori, ar ginti savo teisę, ar jos išsižadėti? Aš laikau šitą pirmąjį kelią, kuriuo, kaip žinoma, neretai einama gyvenime, labai smerktinu, nes tai priešinga giliausiai teisybės esmei. Jeigu toks elgimasis su savo teise kame nors pasidarytų visuotiniu, tai pranyktų ir pati teisė, nes teisė yra reikalinga vyriškai priešintis neteisei, o čia ta nuomonė skelbia, jog bailiai reikia bėgti ir neteisei nesipriešinti. Prieš ją aš statau šitokį dėsnį: reikia priešintis kiekvienai neteisei, aiškiai paliečiančiai asmenį, vadinasi, tikram teisės peržengimui, kuris savo būdu rodo teisės *niekinimą*, asmens *įžeidimą*,—tai yra *pareiga*. Yra tai turinčiojo teisės pareiga prieš *save patį*, nes to reikalauja dorinis įsakymas save išlaikyti. Yra tai pareiga link *visuomenės*, nes be to teisė neišsilaikytų.

*
* *

Kova del teisės yra kiekvieno pareiga link savęs paties.

Apginti savo paties buitį yra aukščiausias kiekvieno gyvio įstatymas; jis apsireiškia kiekviename gyvam daikte savęs išlai-

kymo akstinu. Bet žmogui tenka ginti ne tik fizinė gyvybė, bet ir dorinė savo buitis, o tai tegalima pasiekti tik ginant savo teisę. Teisėje žmogus turi ir gina savo dorinę buities sąlygą — be teisės nupuola jisai iki gyvulio laipsnio*), todėl ne be reikalo romėnai, visai nuosakiai eidami savo atitrauktąja teise, vergus laikydavo lygiais su gyvuliu. Taigi savo teisės gynimas yra pareiga, reikalaujama dorinio savęs išlaikymo, o pilnas jos išsižadėjimas, kuris dabar, berods, nebegalimas, bet pirmiau buvo visai galimas, yra dorinis savęs žudymas. Bet teisė tėra atskirų jos institucijų suma, kiekviename iš jų yra bent kokia viena fizinės ar dorinės buities sąlyga**), pavyzdžiui: nuosavybė, moterybė, prievolė, garbė; išsižadėjimas vienos iš tų gėrybių teisės atžvilgiu taip pat nėra galimas, kaip ir išsižadėjimas teisės apskritai. Berods, yra galima, kad būtų apipulta viena kuri šitų buities sąlygų; šitas antpuolis atmušti yra teisės subjekto pareiga. Nes maža to, kad teisė abstrakcijoj duoda šitas buities sąlygas, reikia dar, kad asmuo konkretiškai gintų ją, o progos tam duoda visokia savavalia, kuri išdrįsta ją palytėti.

Bet ne kiekviena neteisė yra savavalia, vadinasi, priešinimasis teisės *idėjai*. Mano daikto valdytojas, kuris tariasi esąs jo savininkas, mano asmenyje neneigia nuosavybės idėjos, priešingai, pats jos šaukiasi. Ginčas mudviejų tarpe tebus tik apie tai, katras mudviejų esava jo savininkas? Tačiau vagis ir plėšikas nepripažįsta nuosavybės: juodu, neigdami mano nuosavybę, neigia pačią jos idėją ir tuo neigia pačią esybinę mano buities sąlygą. Tik įsivaizduokime ėmus visus taip elgtis kaip juodu — ir nuosavybė, tiek pradu (principu), tiek praktika, bus paneigta. Delto tai jų darbu bus apipultas ne tik mano daiktas, bet kartu ir mano asmuo, ir jeigu mano pareiga yra ginti savo asmenį, tai ta pat reikia pasakyti ir apie sąlygas, be kurių asmuo negali būti: apipultasis, gindamas savo nuosavybę, gina save, savo asmenį. Tiktai susikirtus pareigai ginti nuosavybę su aukštesne pareiga — išlaikyti gyvybę, kaip tat esti tada, kai plėšikas beduoda pasirinkti, arba gyvybę, arba pinigus, galima pateisinti nuosavybės išsižadėjimas. Tačiau šiaip jau, nėsant tokio atsitikimo, kiekvieno yra pareiga visomis galimomis priemonėmis kovoti su teisės niekinimu savo asmenyje. Žmogus, leisdamas teisę niekinti vienam akimirksniui, įsileidžia į savo gyvenimą neteisę. O to tai niekas neprivalo savo rankomis daryti. Visai kitaip yra savininkui su geros valios (sąžiningu) jo daikto turėtoju (valdytoju). Čionai

---

*) Indriko V. K l e i s t o apysakoj „Michael Kohlhaas", prie kurios paskui ašai dar ilgiau apsistosių, sako poėtas per savo didvyrį: "Jeigu jau mane turi mindžioti kojomis, tai aš veliju būti šunim, negu žmogum.„

**) Aš esu tat įrodęs savo veikale apie „Tiksla teisėje" (t. I. 1 leid. 434 p. II leid. p. 44 3 ir t.) ir tuo eidamas aš žiūrėjau teisę, kaip Valstybės Vyriausybės prievartos forma vykinamąjį visuomenės gyvenimo sąlygų gynimą.

tėra klausimas, kas reikia daryti; visai nėra savo teisės pajautimo, savo pobūdžio, savo asmens klausimo, o tėra tiktai grynas intereso klausimas, nes čionai niekas kitas negali rūpėti, kaip tik daikto vertybė, ir del to visai bus pateisinama, jeigu žmogus skaito visas naudas ir nenaudas, svarsto, jog gali išeiti dvejaip, stato tai viena su kita ir iš to pagaliaus ryžtasi: pradėti bylą, nuo jos atsisakyti, ar susitaikinti*) Susitaikymas — tai susikirtimo punktas, kuriame susieina abiejų pusių apytikriai apskaitymai, ir tomis aplinkybėmis, kurias aš čionai išdėsčiau tai bus *teisingiausias* ginčo išrišimas. Jeigu gi labai dažnai taip sunku yra prie to prieiti, dargi jeigu abi pusi, kalbėdamos su savo įtikėtiniais, neretai iš anksto pareiškia, kad ir nebandytų taikintis, tai tat reikia ištaikint ne tik tuo, kad kiekvienas iš bylininkų yra įsitikinęs laimėsiąs bylą, bet ir tuo, kad įtaria priešingąją pusę sąmoningai darant neteisę, randa joje pikto noro. Šituo atsitikimu, nors byla eina ir objektingos neteisės formose (rei vindicatio), tačiau psichologiniu atžvilgiu ji įgauna bylininkui tą pačią išvaizdą, kaip ir aukščiau minėtuoju atsitikimu, sąmoningo teisės įžeidimo išvaizdą, ir subjekto akimis žiūrint, tasai atkaklumas, kuriuo jisai čionai atremia tą antpuolį ant savo teisės, kyla iš tų pačių motyvų ir doriškai bus taip pat pateisinamas, kaip ir prieš vagį. Šitokiu atsitikimu bandyti sulaikyti katrą pusę nuo bylos, nurodant į išlaidas, į kitokias bylos sunkenybes ir į abejotiną bylos išeitį, bus psichologijos atžvilgiu nevykęs darbas, nes skundėjui šituo atveju rūpi nebe interesas, tik įžeistasis teisės pajautimas. Vienintėlis punktas, į kurį reikia kreipti pastangos, yra įsitikinimas, jog bylininko priešininkas yra blogų norų, nes taip yra įsitikinęs skundėjas; tegu pavyksta tas įsitikinimas sugriauti, tai bus perpiautas tikrasis priešinimosi dirksnis, ir skundėjas pasidarys linkęs žiūrėti į visą dalyką naudos atžvilgiu, o per tai bus sukalbamesnis taikintis. Kiekvienas juristas praktikas labai gerai žino, kaip vienas bylininkas, nepasitikėdamas antruoju, atkakliai priešinas visiems tokiems bandymams sutaikinti, ir aš manau, kad visi man pritars, jeigu pasakysiu, kad šitas psichologinis užsispyrimas, šitas nepasitikėjimo kietumas anaiptol nepareina nuo asmens ypatybių, nėra pripuolamas dalykas, bet kad čionai daug sveria švietimas, užsiėmimas. Pervis sunkiau bus įveikti šitas

---

*) Minėtoji vieta turėtų apginti mane nuo įtarimo, kad aš skelbiąs kovą del teisės visokiomis apystovomis, neatsižiūrėdamas visai į susikirtimą, kuris ją yra iššaukęs. Tiktai tenai, kur, mindžiojant kojomis teisę, užgautas yra pats asmuo, mano nuomone, teisės gynimas yra asmens apsigynimas, ir delto sakau, kad tuomet bus jisai garbės dalykas ir dorinė pareiga. Jeigu kai kurie šito mano taip griežtai pabrėžto skirtumo nepriimato ir man pakiša nesąmonę, kad bartis ir ginčytis esą neva gražu, kad mėgti bylinėtis ir savaip padaryti esą dora, tai aš tegaliu tai dvejopai išaiškinti: ar tuo, kad tai daroma negerais norais ir tyčia iškreipiama nemaloni nuomonė, kad lengviau būtų ji nugalėti, arba tuo, kad skaitoma paviršium, netvarkingai, knygos pabaigoj užmirštant, kas buvo skaityta jos pradžioje.

nepasitikėjimas pas valstietį. Dažnai jam prikišamas mėgimas bylinėtis yra tik dviejų pas jį ypatingai išsivysčiusių veiksnių padaras: stipraus nuosavybės pajautimo, nesakant šykštumo, ir nepasitikėjimo. Niekas kitas taip gerai neišmano savo intereso ir taip stipriai nesilaiko įsikibęs to, ką turi, kaip valstietis, ir vis tik, kaip žinoma, niekas taip lengvai neaukoja besibylinėdamas, kaip jis, savo turto ir gėrybių. Atrodo, lyg tai būtų nesuprantamas dalykas, o iš tikrųjų galimas lengvai išaiškinti. Nes kaip tik jo stipriai išsivystęs nuosavybės pajautimas ir padaro jį opesnį kiekvienam jo įžeidimui ir spiria jį smarkiau atsiliepti į tokius žygius. Valstiečio mėgimas bylinėtis yra ne kas kita, kaip tik nepasitikėjimo pagamintas iškrypęs nuosavybės pajautimas, tiek pat iškrypęs, kaip panašiai yra iškrypęs meilėje pavydas, kuris atsigręžta prieš save patį, ardydamas tai, ką norėtų gelbėti.

Įdomų patvirtinimą to, ką aš dabar esu pasakęs, duoda senoji romėnų teisė. Tenai anas valstiečio nepasitikėjimas, užuodimas kiekviename teisės ginče piktų priešininko norų, stačiai išreikštas įstatymo forma. Visur, dargi ir tuose teisės ginčuose, kur viena ir antra bylininkų pusė gali būti gerų norų, vis tiek anoji romėnų teisė deda bausmę prakišusiai pusei už tai, kam ji spyrėsi prieš kitos pusės teisę. Užgautam teisės pajautimui neužtenka vieno teisės atitaisymo, jis dar reikalauja ypatingo atsiteisimo už tai, kad priešininkas kaltai ar nekaltai užgynė jo teisę*). Jeigu mūsų dabartiniai valstiečiai turėtų kurti teisę, tai galima tikėtis, kad ji būtų tokia pat, kaip kad ir senovės romėnų valstiečių teisė. Bet jau ir Romoj kultūra principe nugalėjo nepasitikėjimą teisėje, griežtai paskirstydama neteisę į dvi rūšį: kaltąją ir nekaltąją neteisę arba subjektingąją ir objektingąją (Hegelio žodžiais tariant—nepajaustą neteisę).

Šitas paskirstymas neteisės į objektingąją ir subjektingąją yra ypač svarbus ir įstatymus leidžiant ir mokslo atžvilgiu. Jis parodo, kaip ir kiek *teisė* atsižiūri į teisingumą, ir kiek jinai teisės peržengimus vertina iš rūšių įvairumo. Bet į *subjekto* pažiūras, į teisės pajautimą, kuris plasta ne atsijusiais teisės mokslo dėsniais, į tai, kad jis atsiliepia padarius jam nuoskaudos, nurodytasis paskirstymas anaiptol neturi jokios įtakos. Atskiro atsitikimo aplinkybės gali būti tokios, kad turintis teisės ne be priežasties mano, kad padariusis jam nuoskaudos priešininkas vaduojas piktais norais, darydamas tyčia, nors įstatymai ir sakytų, kad į šitą teisės peržengimą reikia žiūrėti kaip į objektingąjį teisės peržengimą; suprantama, kad subjektas savo pasielgimuose vaduosis tuo numanymu apie šitą konfliktą, kurį pats sau išsidirbo. Įstatymas duoda vienodos juridinės galios mano reikalavimui grąžinti skolą (sondictio ex mutuo) vis tiek, ar bus reikalauta iš skolininko įpėdinio, kuris nieko nežinojo apie skolą ir

---

*) Žemiaus aš dar grįšiu prie to dalyko.

delto reikalauja jos įrodymų, arba iš paties skolininko, kuris begėdiškai išsigina skolos, ar be jokios priežasties atsisako mokėti; ar šiaip ar taip, tuodu atsitikimu visai nėra vienodu, ir delto mano elgimasis bus įvairus. Skolininkas man yra kaip ir vagis, nes jis žinodamas stengiasi atimti man mano daiktą; jo asmenyje neteisė nusimanomai sukyla prieš teisę. Priešingai, skolininko įpėdinis mano akyse yra lygus sąžiningam mano daikto turėtojui, jis negindija dėsnio, kad skolininkas turi grąžinti skolą, tik sako, kad jis pats nėsąs skolininkas, ir delto visa, ką aš esu pasakęs apie sąžiningąjį turėtoją, visai tinka ir jam. Su *juo* aš galiu susitaikinti, galiu atsisakyti nuo bylos prieš jį, jeigu nėsu tikras, kad laimėsiu; bet prieš tokį skolininką, kuris nori ir stengiasi atimti tai, kas mano, kuris spekuliuoja tuo, kad aš nepradėsiu bylos del nedrąsos, nerangumo, silpnumo, nemėgimo tampytis, aš turiu ir privalau atgauti savo teisę, nežiūrint, kiek tai kaštuotų; jeigu aš to nedarau, tai aš nepaisau ne tik šitosios mano teisės, bet ir teisės apskritai.

Į visus mano išvedžiojimus aš laukiu tokio atsikirtimo: ką žino liaudis apie nuosavybės ar prievolės teisę, kaip dorinės asmens buities sąlygas? Ar *žino?*—ne, nežino! Tačiau ar ji to *nejaučia*, yra kitas klausimas, ir aš tikiuosi galėsiąs įrodyti, kad tai taip ir yra. Ką liaudis žino apie inkstus, plaučius, jaknas, kaip fizinio gyvenimo sąlygas? Bet įdūrimą į plaučius, skausmą inkstuose ar jaknose jaučia kiekvienas ir supranta persergėjimą, kad reikia į tai žiūrėti. Fizinis skausmas yra signalas, kad organizmas iširęs, kad jame atsirado priešingos jam įtakos; jisai atidaro mums akis į gresiantį mums pavojų ir su tuo sopuliu, kurį mums duoda, persergi, kad dar laiku apsisaugotume. Ta pat reikia pasakyti apie dorinį skausmą, kurio mums teikia tyčia padarytoji neteisė, savavalia. Šitas skausmas, kaip ir fizinis, yra įvairaus didumo, atsižiūrint į įvairų subjektinį opumą, į teisės įžeidimo formą ir dalyką, apie kurį paskui kalbėsiu plačiau, atsiliepia visuose žmonėse, kurie nėra dar visai atbukę, vadinas, yra pripratę, kad jų teisė būtų mindžiojama; šitas skausmas, kaip ir fizinis, primena žmogui ta pat, ne tiek kad kuogreičiausiai nusikratytų sopuliu, kiek skatina rūpintis tolimesniu dalyku, — kad išlaikytų sveikatą, kuri iširsta kantriai bekenčiant ir nieko nedarant? Vienu atveju bus šaukimas prie fizinio savęs išlaikymo priedermės, kitu—prie moralinio savęs išlaikymo. Paimkime ryškiausią atsitikimą, garbės įžeidimą, ir tą luomą, kuriame garbės jausmas yra kuostipriausiai išsivystęs — karininkų luomą. Karininkas, kuris kantriai nutylėjo garbės įžeidimą, nebegali būti karininku. Kodėl? Juk garbės gynimas, tai kiekvieno atskiro žmogaus priedermė; tai kodėl karininkų luomas stato saviškiams padidintus reikalavimus šią priedermę vykinant? Nes jie tikrai atjaučia, jog be drąsaus asmens gynimo negali būti ir karininkų luomo, jog tasai luomas, kuris savo esme turi būti asmens drąsumo įsikūnijimas, negali pakęsti saviškių baikštumo, jeigu ne-

nori būti paniekintas, ir nusižeminti*). O dabar sulyginkime su juo mūsų valstietį. Tas pats žmogus, kuris taip atkakliai gina savo nuosavybę, savo garbės atžvilgiu yra toks keistai nejautrus. Kuo tat reikia aiškinti? Gi tuo, kad jisai teisingai nujaučia, jog jo gyvenimo sąlygos yra savotiškos, visai kitokios, negu karininko. Jo užsiėmimas reikalauja iš jo ne narsumo, o darbo, ir šitą darbą brangina ir gina savo nuosavybėje. Darbas ir turto įgijimas — tai valstiečio garbė. Tinginys valstietis, kuris neprižiūri savo lauko, arba lengvai praleidžia savo turtą, bus taip pat niekinamas saviškių tarpe, kaip ir karininkas, kuris nepaiso savo garbės, pas savuosius; juk nė vienas valstietis neprikaišios kitam, kad jisai del įžeidimo nepradėjo muštis ar bylinėtis, o nė vienas karininkas neprikaišios kitam, kad jisai blogas ūkininkas. Valstiečiui žemės gabalas, kurį jisai dirba, ir gyvuliai, kuriuos jisai augina, yra jo visas gyvenimo pamatas, ir jeigu kaimynas bus užaręs keletą pėdų dirvos, arba pirklys bus užlaikęs jam pinigus už nupirktą iš jo jautį, jis pasielgs su jais savotiškai, būtent: didžiausiu įnirtimu ves bylą, ir bus tai ta pati, tik proceso forma, kova dėl savo teisės, kurią eina karininkas su kalaviju rankoje prieš tą, kuris įžeidė jo garbę. Abudu be atodairos aukoja save, visiškai nežiūrėdami pasekmių. Ir jie *negali* kitaip pasielgti, nes turi klausyti tam tikrų savo moralinio savęs išlaikymo dėsnių. Pasodinkime šitų dviejų klodų žmones į prisiekusiųjų teisėjų suolą ir iš pradžių karininkams duokime spręsti nusidėjimus prieš nuosavybę, valstiečiams gi—garbės įžeidimus, o kitą sykį leiskime pasikeisti vietomis, pamatysime, kokie įvairūs bus sprendimai abiejais atsitikimais! Yra žinoma, kad nėra rūstesnių teisėjų dėl nusidėjimų prieš nuosavybę, kaip valstiečiai. Ir aš galiu eiti lažybomis, nors ašai pats tame dalyke neturiu jokio patyrimo, kad tais retais atsitikimais, kada valstietis skundžiasi teisme del įžeidimo, teisėjui bus nelyginamai lengviaus jį sutaikinti, negu to paties žmogaus byloj dėl mano ir tavo turto. Senovės Romos valstietis velijo paimti už antausį 25 asus, ir jeigu jam kas išmušdavo akį, tai jis sutikdavo derėtis ir susitaikindavo vietoje to, kad jis muštų taip pat akį, kaip tat jam buvo leista. Užtat jisai reikalavo iš įstatymų leisti jam tą vagį, kurį pagavo bevagiant, palaikyti pas save per vergą, o jam priešinantis užmušti vietoje, ir įstatymas jam tai leido. Vienu atsitikimu buvo paliesta jo garbė, jo kūnas, kitu — turtas.

Kaip trečią pavyzdį paimsiu pirklį. Kas karininkui yra garbė, valstiečiui nuosavybė, tas pirkliui yra kreditas. Užlaikyti kreditas—tai jo gyvenimo klausimas, ir tas, kas jį kaltina apsileidimu, pildant savo įžadus, tas įžeidžia jį skaudžiau, negu užgaudamas asmeniškai, ar jį apvogdamas. Delto atitikdami visiškai

---

*) Smulkiau esu tat išdėstęs savo veikale „Zweck im Recht" II t. p. 302—04. Leipzig 1883.

tai savotiškai pirklio padėčiai, naujieji teismai yra palinkę už neatsargų ir tyčios bankrutavimą tebausti pirklį ir lygiai su juo stovinčius asmenis.

Šitų mano paskutinių išvedžiojimų tikslas buvo ne tik nustatyti tą faktą, kad teisės pajautimas savo opumu įvairuoja pagal luomą ir užsiėmimą, nes teisės peržengimo atjautimas pareina nuo savo luomo intereso ir masto; bet tuo pačiu faktu aš norėjau ir ką kita pasiekti—juo išaiškinti daug didesnę tiesą, būtent: tą dėsnį, kad kiekvienas, kas turi kokios teisės, gindamas ją, gina savo etines gyvenimo sąlygas. Ir ta aplinkybė, kad teisės pajautimas rodo didžiausią opumą pas tų trijų klodų žmones kaip tik tuose punktuose, kurie yra pamatas savotiškam šitų klodų gyvenimui, tas faktas mums rodo, kad teisės pajautimo reakcija negali pareiti nuo paprasto afekto, kuris yra tik savotiškų asmens temperamento ir būdo padaras, bet kad joje kartu veikia ir etinis momentas: jautimas, kad kaip tik šita teisinė institutucija yra būtenybė atskiram savotiškam šito klodo asmens gyvenimo tikslui. Tasai energingumas, kuriuo teisės pajautimas atsiliepia į teisės įžeidimą, mano akyse yra geriausias rodiklis, kaip asmuo, klodas, ar tauta atjaučia teisės reikšmę, ar tai imant visą teisę, ar atskiras jos institucijas, ką reiškia jų ir specialiniams gyvenimo tikslams. Šitas dėsnis, mano nuomone, pilnai teisingas visur; jisai tinka taip viešajai, taip privatinei teisei. Tą patį opumą, kurį parodo įvairūs klodai įžeidus tas visas institucijas, kurios ypatingai padaro jų gyvenimo pagrindą, matome ir valstybių gyvenime, palytėjus tuos jų įtaisymus, kurie sudaro įsikūnijusį jų savito gyvenimo pradą. To opumo, o drauge ir vertybės, kuri duodama yra savo įtaisymams, laipsnininkas, yra *baudžiamoji teisė.* Nuostabus įvairumas baudžiamųjų įstatymų, įvairumas jų švelnumo ir aštrumo atžvilgiu daugiausia pareina nuo minėtų buities sąlygų. Kiekviena valstybė kuoskaudžiausiai baus už tuos nusidėjimus, kurie gresia pačiam jos gyvybės pradui, tuo tarpu už kitus nusidėjimus baus kartais nuostabiu, akį duriančiu švelnumu. Teokratija Dievo išniekinimą ir bedievybę laiko mirties vertais nusidėjimais, o ežės perkėlimą laiko menku prasižengimu (Mozės teisė). Artojų valstybė atpenč baudžia už šitą nusidėjimą didžiausiu skaudumu, o už Dievo niekinimą skiria mažesnę bausmę (senovės romėnų teisė). Pirklių valstybė pirmoje vietoj pastatys netikrųjų pinigų padirbimą ir apskritai suklastojimus, karių valstybė — nepaklausymą vyriausybės, tarnybos prasižengimą ir t. t., absoliutinė monarkija—monarko įžeidimą, respublika — pastangas pastatyti karalių, ir jos visos šitais atsitikimais parodys tokį griežtumą, kuris neatitinka švelnumui bausmių, skiriamų už kitus nusidėjimus. Trumpai sakant, teisinio pajautimo reakcija ir valstybėje, ir asmenyje ten bus kuokarščiausia, kur jie jaučia pavojų savotiškoms

savo gyvenimo sąlygoms*). Savotiškos liuomo ir darbo sąlygos duoda kai kuriems teisės įtaisymams ypatingos reikšmės ir delto gali pakelti teisinio pajautimo opumą į jos įžeidimus, bet gali ir atvirkščiai padaryti—sumažinti šitą opumą. Žemesniuose gyventojų kloduose negali išsivystyti ir būti tiek garbės pajautimo, kiek yra jo kituose visuomenės kloduose; tenai jų gyvenimas reikalingas tam tikro nusižeminimo; ir veltui priešintųsi vienas žmogus, kol tat pakenčia visa klasė; žmogui opiu garbės pajautimu šitokiame atsitikime nieko kito nebelieka, kaip tik ar numažinti garbės pajautimą ir prisitaikinti prie savųjų, ar išeiti iš tos klasės. Tik tuomet, kai toksai jo garbės pajautimas pasidarys visuotiniu, tokiam žmogui atsidaro galėjimas, vietoje aikvojus savo pajėgas bevaisėj kovoje, kartu su draugais pavartoti jas gera klotim tam darbui, pakelti aukščiaus luomo garbės pajautimą; aš čia suprantu ne tik subjektingąjį garbės pajautimą, bet ir objektingąjį jos pripažinimą iš kitų visuomenės klasių ir įstatymų pusės. Šituo atžvilgiu žemesniųjų klodų padėtis per paskutines penkias dešimtis metų žymiai pagerėjo.

Ką aš esu anksčiau pasakęs apie garbę, tinka ir apie nuosavybę. Ir opumas šituo dalyku, tikras prisirišimas prie nuosavybės — tai ne pamėgimas taupyti, ne pinigų ir turto krovimas, bet tai vyriškas savininko drąsumas, kurio pavyzdingas atstovas, kaip aš aukščiau esu nupiešęs, yra valstietis, — savininko, kuris gina savo turtą ne del to, kad tai yra vertingas daiktas, bet del to, kad *jam* priklauso, kad *jo nuosavybė* — ir šitą pajautimą gali kartais nusilpninti nesveikos aplinkybės ir sąlygos. Kartais sako: ką turi bendro daiktas, kuris yra mano, su mano asmenim? Juk daiktas yra man priemone išgyventi, užsidirbti, linksmintis; bet, kadangi nėra man dorinės priedermės, kad aš kraučiau pinigus, tai negali būti tokios priedermės, kad aš del menkniekio kelčiau bylą, kuri man atima pinigus, laiką, ramybę. Ginant savo turtą, turėtų būti vienintėlis motyvas, kaip ir uždarbaujant ar naudojantis, būtent: mano nauda — klausime, ar pradėti bylą del turto, reikia vaduotis tik tuo, naudinga ar ne.

Aš gi iš savo pusės tokią pažiūrą į nuosavybę laikau sveiko savininko prisirišimo išsigimimu, o tam priežastį randu tik prigimtų nuosavybės sąlygų iškrypime. Aš tuo kaltinu ne lobį ir pašveitimą, nei viename nei kitame aš nematau jokio pavojaus teisiniam tautos pajautimui, — o tik pelno nedorumą. Istorinis šaltinis ir etinis nuosavybės pateisinimas yra darbas, žinoma, ne tik rankų ir kojų, bet ir proto, dvasios, talento; aš pripažįstu teisę į darbo padarą ne tik pačiam darbininkui, bet ir jo įpėdiniams, tai reiškia, aš randu, kad paveldėjamoji teisė yra būtinas

---

*) Žinovas žino, kad aš šitoms pastaboms tesuvartojau tas idėjas, kurias pirmasis suprato ir išdėstė Montesquieu (Sur l'espris de lois), ir tai yra neužmirštamas jo nuopelnas.

darbo prado išvada, nes aš esu tos nuomonės, kad darbininkui negalima uždrausti pačiam išsižadėti smagumo ir tą darbo padarą pavesti kitiems žmonėms, ar dar gyvam esant, ar jau mirus. Tik patvariai susirišus su darbu nuosavybė tegali likti sveika ir stipri, tik prie šito šaltinio, kuris ją gaivina ir stiprina, pasirodo ji tuo, kuo ji yra žmonėms, pasirodo aiški ir permatoma iki pat dugno. Bet juo toliau nuo šaltinio ji nueina ir išsidraiko į lengvo ar visai be jokio vargo uždarbio sritis, juo drumstesnis darosi upelis, ligi jisai pagaliaus bursos lošimo ir apgavingos akcijų spekuliacijos purvynėje nustoja pirmykščio tyrumo. Čionai, kur išnyko dorinės nuosavybės idėjos likučiai, žinoma, jau nebegali būti nė kalbos, kad būtų dorinės pareigos pajautimas ginti ją; nuosavybės pajautimo, kurį turi kiekvienas, kas liedamas prakaitą turi uždarbiauti sau duoną, žinoma, čionai ir būti negali. Dėja, blogiausia yra tai, kad čia atsiradusios pažiūros ir tipratimai palengva prasisunkia ir į tokias sritis, kuriose tat savaime, be susidūrimo su kitomis, nebūtų atsiradę*). Belošiant bursoj įgytieji milijonai tuojau atsiliepia ir grįtelėse: tasai pats žmogus, kuris šiaip persodintas į kitą tarpą persiimtų ir pajustų laimę, kurią duoda darbas, dabar, atsiradęs tokioj nervinančioj ir troškioj atmosferoj, temato darbe vieną prakeikimą; komunizmas tegali tarpti toj baloje, kurioj visai nugrimzdo nuosavybės idėja, bet ne prie darbo šaltinio. Tasai pasakymas, kad viešpataujančių klodų pažiūra į nuosavybę ne tik ten pasilieka, bet pereina ir į kitas visuomenės klases, pasitvirtina sodžiuje visai atvirkščiu apsireiškimu. Kas čia dažnai gyvena ir nevengia susieiti su sodiečiais, nenoromis perims bent šį - tą iš valstiečio prisirišimo prie nuosavybės ir jo taupumo, dargi jeigu šiaip jo padėtis ir palinkimas prie to neverstų. Tasai pats vidutiniškas žmogus, šiaip visai lygiomis sąlygomis, sodžiuje bus toks pat taupus, kaip sodietis, o tokiam mieste, kaip Viena, taškys pinigais su jos milijonieriais.

Ar iš šen ar iš ten kiltų toji pažiūra, kuria eidamas žmogus del patogumo vengia kovos del teisės, — nebent kartais ginčijamo daikto vertybė prispirtų jį pasipriešinti,—mums tik svarbu ji nustatyti ir tinkamai įvertinti. Juk ta praktikos gyvenimo filosofija, kurią ji skelbia, tėra bailumo politika. Ir baikštusis, kuris bėga nuo mūšio, tegelbi tai, ką kiti aukoja—savo gyvybę; bet jis ją gelbi savo garbės kaina. Tik ta aplinkybė, kad kiti tūrisi, apgina jį ir visuomenę nuo pasekmių, kurios įvyktų, jeigu ir visi taip elgtųsi; jeigu visi taip manytų, kaip jisai, tai visi turėtų žūti. Ta pat reikia pasakyti ir apie aną bailųjį išsižadėjimą teisės. Taip elgiantis vienam kitam žmogui, dar nėra pavojaus, bet

*) Įdomų įrodymą tam duoda mažieji vokiečių universitetų miestai, kurie gyvena daugiausia iš studentų: jų apsiėjimai ir pažiūros į pinigų išleidimą nenoromis persimeta ir ant miestelėnų.

virtus tokiam elgimuisi visuotine taisykle, prieitume prie teisės žuvimo. Ir šitoks elgimasis tik del to gali atrodyti nepavojingas, kad tai daro atskiri žmonės: jie negali sulaikyti visuotinės kovos teisės su neteise. Juk šitą kovą veda ne tik atskiri asmens, bet išsiviscčiusioj vatstybėj gerokai dalyvauja joje ir valdžia, nes ji pati draudžia ir baudžia visus sunkesniuosius prasižengimus prieš asmens teisę, jo gyvybę, asmenį ir jo turtą; policija ir teisėjas jam iš anksto paima sunkiausią darbo dalį. Bet ir tais teisės prasižengimais, kur bylos kėlimas pavesta išimtinai nukentėjusiam, galima tikėtis, kad kova niekuomet nesiliaus, nes ne kiekvienas seka bailio politika, ir net jis stoja bent tuomet į kariautojų eiles, kai daikto vertybė yra didesnė už jo prisirišimą prie patogumų. Bet įsivaizduokime tokią padėtį, kad išnyksta ta parama, kurios žmogus gauna iš policijos ir baudžiamųjų teismų; persikelkime į tuos laikus, kuriais, kaip senojoje Romoj, vagies ir plėšiko gaudymas buvo paliktas tik pačiam nukentėjusiajam, tai kam nebus dar aišku, kur nuvestų anų teisės išsižadėjimas. Nieko kita jis neduotų, kaip tik padrąsintų vagis ir plėšikus. Ta pat esti ir tautų gyvenime. Nes čionai kiekviena tauta yra palikta pati sau viena, ir jokia aukštesnė galybė nenuims jai rūpesnio apginti savo teisę, ir man bereikia priminti aną nurodytąjį pavyzdį apie ketvirtainę žemės mylią, kad būtų matyti, ką reiškia tautai ta pažiūra, kuri skelbia, kad priešinimasis neteisei pareina nuo materialinės ginčijamojo daikto vertybės. Taigi tas dėsnis, kuris visur, kur tik jis buvo taikintas, pasirodė visai netinkamas, kuris ardo ir naikina teisę, negali būti pavadintas teisingu net ir tada, kada jo išimtinai negeras pasekmes išlygina kitos geros aplinkybės. Toliau man bus progos įrodyti, kokios negeros įtakos turi ta teorija net taip gerai susiklojusiomis aplinkybėmis.

Taigi nusikratykime ja, ta patogumų dora, kurios nėra ir nebuvo turėjusi nė viena sveiko teisės pajautimo tauta, nė vienas sveikas žmogus. Ji yra ligoto, iškreipto teisės pajautimo žymė ir padaras, ji yra tik rupus, nuogas materiaiizmas teisės srityje. Tiesa, ir meterializmui yra vietos šitoje teisės srityje, bet tik tam tikromis apybrėžomis. Teisės įgijimas, naudojimas ir net vykinimas grynai objektingos neteisės atsitikimais (žiūr. p. 10, 12.) yra grynos naudos klausimas — nauda, interesas — yra praktikinis teisės branduolas, imant teisę subjektine prasme*.) Tačiau tuo atsitikimu, kai išdykimas, savavalia kelia ranką prieš teisę, tasai materialistinis teisės supratimas, kuris sako, jog teisės klausimas tai esą naudos klausimas, pasirodo netikęs, nes smūgis, kurį teikia teisei išdykimas ir savavalia, tenka lygiai ir teisei ir asmeniui.

Vis tiek kuris daiktas daro teisės objektą. Jeigu atsitikti-

*) Smulkiau tatai išdėstyta mano „Geist des Röm. Rechts“ III § 60.

nai tas daiktas pateko į mano teisės ratą, tai nesunku bus, manęs neįžeidžiant, vėl iš ten išimti; tačiaus ne nuotikis, tik mano valia mezga ryšį tarp jo ir manęs, o tas ryšys pareina nuo pirmiau įdėto mano ar svetimo darbo — tat yra buvusio mano ar svetimo darbo dalis, kurią aš jame turiu ir ginu. Darydamas tą daiktą savu, ašai įžymėjau jį savo asmenybės antspaudu; kas jį palyti, palyti ir mano asmenį; smūgis, jam suduotas, tenka man pačiam, nes aš jame esu — nuosavybė yra tik į daiktus išplėstoji mano asmenybės sritis.

Šitas ryšys tarp teisės ir asmens teikia visoms teisėms, ar šiokios ar tokios jos būtų, tos neišmatuojamos vertybės, kurią ašai, atskirdamas nuo substantinės vertybės, gaunamos iš intereso, vadinu *idealine* vertybe. Iš jos kyla tasai atsidėjimas ir energija teisei ginti, kuriuos aš esu aukščiau atvaizdavęs. Šitoksai idealinis teisės supratimas anaiptol nėra vienų kilnesniųjų žmonių privilegija, jį gali turėti taip tamsiausias kaip ir šviesiausias, taip turtingiausias kaip ir neturtėlis, taip laukiniai žmonės kaip kulturingiausiosios tautos, ir kaip tik iš to matyti, kiek šitas idealizmas atitinka tikrajai teisės esmei — jisai, kitaip sakant, yra teisinio pajautimo sveikumas. Taigi ta pati teisė, kuri, tarytum, nustumia žmogų visiškai į didžiausias egoizmo ir naudos gilybes, iš antros pusės pakelia jį į idealines aukštybes, kur jisai užmiršta visokias gudrybes ir apskaitinėjimus, kurių jisai tenai apačioje buvo išmokęs, užmiršta ieškojimą savo naudos, kuria jis šiaip jau mėgsta viską matuoti — visa tai užmiršta, persiimdamas ištisai grynąja idėja. Teisė, šiaip būdama proza materialinėj srity, atsiradusi asmenybės srityje, virtusi kova del teisės tikslu apginti asmenybei, tampa poezija: juk kova del teisės—tai temperamento poezija.

Ir kas gi tą visą stebuklą padaro? Ne žinojimas, ne švietimas, tik paprstas skausmo pajautimas. Skausmas — tai prigimties šauksmas, kai ji atsidūrė varge, kai gresia pavojus gyvybei, ir šaukia pagalbos. Tai pat reikia pasakyti (p. 13) apie dorinius organizmus, kas ir apie fizinius, ir kuo yra medikui žmogaus organizmo patologija, tuo juristui ir teisės filosofui yra teisinio pajautimo patologija, arba teisingiau—ji turėtų jam tuo būti, nes būtų neteisinga tvirtinti, kad ji jam jau yra tuo pasidariusi. Joje tūno iš tikrųjų visa teisės paslaptis. Skausmas, kurį jaučia žmogus, kada yra užgaunama jo teisė, turi savyje varu išgautą instinktinį nusimanymą to, kas jam yra teisė, kokios reikšmės ji yra iš pradžių jam atskirai, o paskui ir žmonių bendruomenei. Vienu tokiu momentu afekto, betarpiško jausmo, forma tikroji teisės reikšmė ir tikroji jos esmė labiaus apsireiškia, negu kas ilgus metus ja ramiai naudojosi. Kas nėra pats ant savęs arba ko kito šito skausmo patyręs, tas nežino, kas yra teisė, net jeigu jisai atmintinai mokėtų visą Corpus juris. Ne protas, tik jausmas tegali mums atsakyti į šitą klausimą; delto gyvoje kalboje teisingai sakoma, kad psichologinis visos teisės pirmasis šaltinis yra *teisės*

pajautimas. Teisės *sąmonė,* teisinis *įsitikinimas* yra mokslo abstrakcijos, kurių liaudis nežino ir nesupranta, — teisės, taip pat kaip ir meilės, pajėga pareina nuo jausmo; protas ir galvojimas negali atstoti jausmo, jo nėsant. Tačiau kaip meilė dažnai pati savęs nejunta, ir tik gana vieno akimirksnio, kad ji save pajustų, taip ir teisės pajautimo žmogus paprastai nenuvokia, kas ji yra ir ką ji savyje slepia, bet teisės peržengimas yra opus klausimas, kuris verčia jausmą prabilti, ištraukia švieson tiesą ir parodo pajėgos. Kame tiesa yra, aš esu jau pirmiau (p. 9—10) parodęs: teisė yra dorinė žmogaus gyvenimo sąlyga, teisės gyvenimas yra dorinis žmogaus savęs išlaikymas.

Smarkumas, kuriuo atsiliepia teisinis pajautimas į padarytą jam įžeidimą, yra bandomasis jo sveikumo akmuo. Kenčiamojo skausmo laipsnis rodo jam, kaip jis vertina gresiamąją gerybę. Bet jausti skausmą ir nepaklausyti esamo tenai įspėjimo pavojų pašalinti, kantriai nesiginant jį kęst, būtų paties teisinio pajautimo neigimas, gal būti vieno kurio atsitikimo aplinkybėmis pateisinamas, bet jeigu tai truktų ilgai, pakenktų kuo labiausia pačiam teisiniam pajautimui. Nes jo esmė yra veiksmas,—kai veiksmo nėra, tai jis nuskursta ir palengvėle visai atbunka, kol visai net skausmo nebejaučia. Opumas, vadinas, gabumas jausti teisinio įžeidimo skausmą ir aktingumas, vadinasi, drąsa ir pasiryžimas antpuolį atremti, mano išmanymu, yra du sveiko teisinio pajautimo kriteriju.

Aš čia neketinu plačiau gvildenti šitos taip įdomios ir plačios teisinio pajautimo patologijos temos, tik pasitenkinsiu keliomis pastabomis.

Teisinio pajautimo budrumas ne visų asmenų yra vienodas; tas budrumas silpnėja ar stiprėja, žiūrint, kiek kuris asmuo, kuris luomas, kuri tauta atjaučia teisės reikšmę, kaip savo moralinės buities sąlygą, žinoma, ne tik teisės apskritai, bet ir atskirų tam tikrų teisinių įtaisymų. Del nuosavybės ir garbės aš esu tat jau aukščiau įrodęs (p. 13—15); kaip trečią pavyzdį aš norėčiau pridurti moterybę. Kiek išvadų galima būtų padaryti iš to, kaip įvairiai žiūri į moterybės laužymą įvairūs asmens, tautos, įstatymai!

Antrasis teisinio atjautimo momentas — aktingumas — pareina visai nuo būdo: žmogaus ar tautos elgimasis, įžeidus jų teisę, tikriausiai parodo, kokio jie yra būdo. Jeigu męs būdą suprasime kaip pilną, savyje esamą, save ginančią asmenybę, tai nebus jokios geresnės progos tai ypatybei ištirti, kaip kada išdykimas ir savavalia kartu su teise paliečia ir patį asmenį. Formos, kuriomis įžeistas teisės ir asmenybės pajautimas reaguoja (atsiliepia),—ar tai būtų neapgalvotas, įnirtimo, afekto iškeltas veiksmas, arba tai būtų ramus, bet griežtas priešinimasis,—teisimo pajautimo stiprumui suprasti neturi jokios reikšmės; ir būtų didžiausia klaida matyti opesnį teisinį pajautimą pas laukinius ar neapšviestus žmones tik del to, kad pirmoji forma esti jiems pa-

prastai normalė,—negu pas kulturingą, kuris pasirenka antrąji kelią. Pasipriešinimo formos daugiau ar mažiau pareina nuo kultūros laipsnio ir temperamento; vieno įnirtimui, smarkumui, staigumui atitinka kito griežtumas, pasiryžimas, ištvermė. Būtų liūdna, jeigu būtų kitaip. Tai reikštų, kad asmens ir tautos lygiai tiek netenka teisinio pajautimo, kiek jos pakyla kultūringumu. Bet tai nuomonei išblaškyti užtenka tik žvilgterėti į istoriją ir kasdieninį gyvenimą. Taip pat čia nieko nereiškia turto ir neturto priešingumas. Kad ir labai įvairuoja matas, kuriuo matuoja daiktų vertybę turtingasis ir pavargėlis, bet to skirtumo visai nematyti, įžeidus jų teisę, kaip tat ką tik aukščiau buvo nurodyta, nes čionai yra paliesta ne materialinė daikto vertybė, tik idealinė teisės vertybė, tik teisinio pajautimo energija, ypatingai atkreipta į turtą; ir čia ima viršų ne tai, kurios rūšies yra turtas, bet tai, kurios rūšies yra teisinis pajautimas. Geriausio įrodymo tam dalykui duoda anglų tauta; jos lobių augimas nėkiek nepakenkė jos teisiniam pajautimui; kokia energija jisai išeina aikštėn dargi nuosavybės klausimuose, apie tai mes, kontinento gyventojai, turėjome gana progos įsitikinti iš virtusio tipingu anglo keleivio, kuris tokia energija priešinasi kiekvienam šeimininko ar vežėjo bandymui apgauti jį, tarytum, jis gina savo tėvynę, jis tik del to atideda savo kelionę, kiauras dienas pasilieka vietoje ir išleidžia dešimtį sykių daugiau, negu iš jo buvo užsiprašyta. Liaudis iš to juokiasi ir nesupranta jo, o būtų geriau, kad jį suprastų. Nes tuose keliuose auksinuose, del kurių jis čionai ginčijosi, iš tikrųjų glūdi senoji jo Anglija; tenai, jo tėvynėje, supranta jį kiekvienas ir delto ne taip lengvai kas išdrįs jam nusukti. O dabar paimkim austrą tokios pat socialinės padėties ir tokiais pat turtais, atsiradusį tokiose pat aplinkybėse; kaip jis pasielgs? Remdamasis savo paties patyrimais šituo atžvilgiu galiu sakyti, iš šimto žmonių nebus nė dešimties, kurie sektų anglo pavyzdžiu. Visi kiti pabūgs ginčo nesmagumų, trukšmo, pabijos, kad kiti gali juos ne taip suprasti, o šito nesupratimo iš savo tautiečių anglas ir neketina bijoti, o pas mus į tai nė nepaisys: trumpai sakant, jie užmokės. Bet tame auksine, kurio nenori mokėti anglas, o moka austras, glūdi daugiau, negu jie mano — glūdi Anglijos ir Austrijos dalis, glūdi šimtai metų jų politinio augimo ir jų socialinio gyvenimo. *)

* * *

---

*) Prašau neužmiršt, kad tas referatas, kuriame buvo tat pasakyta, buvo skaitytas Vienoje, del to ir lyginta anglas su austru. Tačiau skaitytojų dalis ne taip suprato mano žodžius, kaip reikėjo, ir pasijuto užgauti. Nesupratę, kad aš, tuos žodžius ištaręs, vadavausi karšta artimos man austrų tautos užuojauta, noru įdėti savo pajėgas jos teisiniam pajautimui sustiprinti, mane kaltino piktais norais, nemėgimu, nuo kurių niekas taip toli nestovi, kaip aš: ketveri metai, mano praleisti decentu Vienos aukštojoje mokykloje, nie-

Iki šiol aš gvildenau pirmąjį iš dviejų (p. 9) mano pastatytų dėsnių: kova dėl teisės yra kiekvieno jos turinčiojo pareiga link savęs. Dabar einu prie antrojo: *gynimas teisės yra pareiga link visuomenės.*

Šitam pasakymui įrodyti turiu smulkiau išgvildenti santykį tarp teisės objektinės ir teisės subjektinės. Kame jisai yra? Man rodos, kad visai tikrai atvaizduosiu priimtą pažiūrą į tai, jeigu pasakysiu: tame, kad pirmoji yra antrosios pamatas, kad pirmoji be antrosios nėra galima; konkretinė teisė tėra tenai, kame yra sąlygos, kuriomis abstraktinis teisės dėsnis surištas su konkretine teise. Šituo, anot viešpataujančios pažiūros, visiškai išsisemia abiejų tarpusavio santykis. Bet šita nuomonė yra visai vienpusiška, nes ji tenurodo, kad konkretinė teisė išimtinai pareina nuo abstraktinės, bet nemato, kad toksai parėjimo santykis yra ne mažesnis ir priešingąja kryptimi. Konkretinė teisė ne tik *gauna* gyvybės ir pajėgų iš abstraktinės, bet ir pati jai *duoda*. Teisės esmė yra jos įvykimas praktika. Teisinė norma, kuri visai nėra vykinama arba liovėsi būti vykinama, negali nė vadintis tuo vardu, ji yra sugedusi plunksna teisės mašinoje, todėl ji galima išimti, ir nič niekas tenai neatsimainys. Šitas dėsnis tinka be išimties visoms teisės dalims: valstybinei, baudžiamąjai ir pilietinei; romėnų teisė aiškiai jį patvirtino, pripažindama, kad ir *desuetudo* (atpratimas, nevartojimas) panaikina įstatymą; jam atatinka konkretinės teisės išnykimas dėl nesinaudojimo jąja per ilgą laiką (non-usus). Kuomet viešosios ir baudžiamosios teisės vykinimas patikrintas tuo, kad tai yra *valstybės organų pareiga*, pilietinės teisės vykinimas yra privatinio asmens teisė, tai raiškia, pavesta visiškai jo laisvai iniciatyvai ir nuožiūrai. Anuo atsitikimu teisinis įstatymų vykinimas pareina nuo ta, ar valstybės įstaiga ir valdininkai eina šitą savo pereigą, šituo gi atsitikimu — nuo to, ar privatiniai asmens naudojasi ir gina savo teisę. Jeigu jie visai savo teise nesinaudoja ir jos negina, ar tai dėl jos nežinojimo, ar tai del nerangumo, baimės, tai jau teisinė norma nuo to ir apmiršta. Tad galima pasakyti: pilietinės teisės dėsnių tikrumas ir supratimas galima pažinti iš konkretinio teisių vykinimo, kurios iš vienos pusės semia sau gyvybės iš įstatymo, o iš savo pusės jam duoda gyvybės; santykis tarp objektinės arba abstraktinės teisės ir subjektinės arba konkretinės teisės panėši į kraujo bėgimą: jisai eina iš širdies ir grįžta į širdį.

Viešosios teisės dėsnių vykinimas pareina nuo to, ar valdininkai ištikimai eis savo pareigas, o privatinės teisės dėsnių vykinimas pareina nuo tų motyvų stiprumo, kurie gali prispirti

---

kaip negalėjo manyje išauginti neapykantos ar nepalankumo, atvirkščiai, pagamino gilaus dėkingumo jausmą. Tikiuosi, kad tikruosius mano kalbų motyvus ir tuos jausmus, iš kurių anos išėjo, austrų skaitytojai ilgainiui supras ir prideramai įvertins.

subjektą ginti savo teisę: nuo jo intereso ir jo teisinio pajautimo; jeigu šitie motyvai jam persilpni, jeigu teisinis pajautimas yra atbukęs ir silpnas, o interesas toks menkas, kad negali pergalėti jo nerangumo, nenoro bartis ir ginčytis ir baimės bylinėtis, tai bus aišku, kad šitas teisinis dėsnis nebus vartojamas.

Bet kas iš to? gali man atsakyti. Juk niekas, jei bent pats apteisėtasis, nuo to tenukentės! Aš vėl imu tą pavyzdį, kurį pirmiau (p. 17) esu vartojęs: vieno žmogaus pabėgimą iš mūšio. Kol tūkstantis žmonių kariauja, tai dar nejaučiama vieno pabėgimas, bet jeigu jau šimtai apleidžia savųjų eiles, tai tų padėtis, kurie pasiliko eilėse ir tūrisi, eis vis blogyn, visa gynimosi našta krinta ant jų vienų. Aš manau, ked šituo pavyzdžiu aš esu vaizdžiai parodęs, kokia yra šito daikto padėtis. Juk ir pilietinės teisės srityje reikalinga kova teisės su neteise, bendra visos tautos kova, kurioj visi turi iš vieno laikytis, ir čionai kiekvienas, kas pabėga, yra bendro visų reikalo išdavikas, nes jisai stiprina priešininko pajėgą, stiprindamas jo drąsumą ir atkaklumą. Jeigu išdykimas ir neteisė išdrįsta atvirai kelti galvą, tai jau yra tikras ženklas, kad tie, kurie buvo pašaukti ginti įstatymo, neišpildė savo pereigos. Juk privatinėje teisėje kiekvienas savo srityje yra pašauktas ginti įstatymo, būti jo sargu ir vykintoju. Į prideramąją jam konkretinę teisę reikia žiūrėti kaip į įgalojimą, valstybės jam duotą, kad dėl savo paties intereso gintų įstatymą ir stotų prieš neteisę. Šitas įgaliojimas ar pavedimas yra lygtinis ir specialus ir skiriasi nuo įgaliojimų, duotų valdininkams, kurie yra nelygtiniai ir visuotiniai. Kas gina *savąją* teisę, tas gina ir tame ankštame plote, kurį užima, visą *teisę*. Delto tokio jo elgimosi reikšmė ir pasekmės siekia daug toliau už jo asmenį. Toksai gynimas atatinka visuomenės interesams, ne tik idealiems, tuo, kad stiprina įstatymo autoritetą ir majestotą, bet ir labai realiems, didžiai praktingiems, visų jaučiamiems, visų suprantamiems; dargi ir tas, kuris nė mažiausia nesupranta idealinių dalykų, jaučia bent tai, kad turi būti palaikoma ir ginama pastovi bendravimo tvarka. Jeigu šeimininkas nebedrįstų naudotis savo teisėmis su tarnais, skolintojas nebedrįstų parduoti neištesinčio skolininko turtą, o pirkliai nebedrįstų žiūrėti, kad tiksliai atsvertų ir imtų prisilaikydami taksos, tai delto tuomet ne tik būtų ardomas idealinis įstatymo autoritetas, bet ir griaunama visa pilietinio gyvenimo tvarka, ir sunku pasakyti, ligi kokių negerų pasekmių galėtų tat nueiti; pavyzdžiui, kartais gali būti, kad kuo skaudžiausias smūgis bus suduotas kredito sistemai, nes ten, kur aš turiu laukti ginčo ir barnio, norėdamas vykdyti savo aiškią teisę, aš, jeigu tik kaip nors bus man galima, geriau nuo to viso pasitrauksiu iš kelio,— savo kapitalą perkelsiu į užsienį, prekių nebepirksiu namie, o parsisiųsdinsiu iš svetur.

Šitokiose sąlygose tų nedaugelio likimas, kurie turi drąsos reikalauti, kad įstatymas būtų vykinamas, pavirstų tikra kankyne;

jų energingas teisinis pajautimas, kuris neleidžia jiems nusilenkti prieš išdykumą ir savavalią, pavirstų jiems stačiai prakeikimu. Apleisti visų, kurie turėtų būti jų talkininkai, jie stovėtų vienų vieni priešais savavalią, įsigalėjusią del visų nerangumo ir bailumo; brangia auka nupirkę bent pasitenkinimą, kad atliko savo pareigą, jie įgytų paprastai vietoje pripažinimo tik paniekinimą ir apjuoką. Atsakomybė už tokią padėtį krinta ne ant tos gyventojų dalies, kuri peržengė įstatymą, bet ant tos, kuri neturi drąsos jo ginti. Ne neteisė reikia kaltinti, jeigu ji įsigalėjo teisės vietoj, bet teisė, kam ji visa tai leido, ir jeigu ašai lyginčiau du dėsniu: „nedaryk neteisės" ir „nekęsk neteisės", katra iš jųdviejų *praktikos* gyvenime svarbesnė, tai aš pasakyčiau: pirmoji taisyklė —nekęsk neteisės ir tik antroji—nedaryk jos. Nes toks jau yra žmogaus būdas: žinojimas, kad susilauks stipraus griežto pasipriešinimo iš pusės turinčiojo teisę, labiau jį sulaikys nuo padarymo neteisės, negu prisakymas, kuris, netekęs jokios paspirties ir paramos, galų gale virs gražiu doriniu pamokinimu.

Argi po to viso nebus teisingas mano pasakymas, kad užgautos konkretinės teisės gynimas yra ne tik turinčiojo ją pareiga link paties savęs, bet ir link visuomenės? Jeigu yra teisinga, ką esu išvadžiojęs, kad *savo* teisėje subjektas gina taip pat ir įstatymą, o įstatyme gina ir būtiną visuomenės tvarką, tai kas gali užginčyti, kad šitas teisės gynimas yra ir pareiga link visuomenės? Jeigu visuomenė gali šaukti kiekvieną stoti į kovą su išoriniu priešininku, kur tenka aukoti sveikata ir gyvybė, jeigu kiekvieno pareiga ginti visuomenės interesus nuo apipuolimo iš svetur, tai juk tai pat reikia pasakyti ir apie vidaus gyvenimą; argi neturi ir čia visi gerų norų ir drąsieji žmonės susidėti ir eiti iš vien prieš vidaus priešininką, kaip tenai prieš svetimąjį. Ir jeigu anoj kovoj pabėgimas iš baimės laikoma visuomenės reikalų išdavimu, tai kodel negalime ir čionai pasakyti to paties? Teisė ir teisingumas dar negalės tarpti šalyje tik del to, kad sėdi teisėjas, akylai jų žiūrįs, ir kad policija leidžia savo šnipus, bet dar raikia, kad kiekvienas neštų į tą darbą savo dalį; kiekvienas yra šaukiamas ir kiekvieno yra pareiga sumindžioti kramę savavalios ir neteisės hidrai visur, kame tik ji drįstų pesirodyti; kiekvienas, kas naudojasi įstatymo gėrybėmis, turi nešti ir savo dalį į darbą palaikyti įstatymo stiprybei ir autoritetui, trumpai sakant—kiekvienas yra gimęs būti kariautoju del teisės visuomenės naudai.

Aš manau, ir be įrodymų bus aišku, kad, laikantis mano nuomonės, atskiro asmens pašaukimas naudotis ir ginti savo teisę pasirodo kilniu darbu. Vietoj šito grynai vienašališko, pasyvinio santykio su įstatymu, kurį skelbė iki šiol įsigalėjusios teorijos, mano teorija skelbia tarpusavio santykį, kuriuo asmuo už pagalbą, kurią jam teikia įstatymas, atsako tuo pačiu. Yra tai bendradarbiavimas dideliame tautiniame uždavinyje, prie kurio mano teorija jis yra pašauktas. Ar jisai patsai laiko jį tokiu

dideliu—tai nesvarbu. Nes tai yra didu ir kilnu dorinėje pasaulio tvarkoje, kad ji traukia į darbą ne tik tuos, kurie ją *supranta*, bet kad ji turi pakankamai tinkamų priemonių paimti darban be jų žinios bei noro ir tuos, kurie nesugeba suprasti jos uždavinių ir reikalų. Žmogui prispirti vesti ji leidžia, kad pas vieną gali veikti kilniausias visų žmogaus traukimų, pas kitą —žemi kūno geiduliai, pas trečią — patogumai, pas ketvirtą—godumas, bet visi tie motyvai eina į vedybą. Taigi lai būna tas pats ir kovoje dėl teisės: vieną šaukia į kovą interesas, kitą—skausmas, kilęs del jo teisės įžeidimo, trečią — teisės idėja; jie visi duoda vienas kitam ranką bendram darbui: kovai su savavalia.

Mes dabar esame pasiekę idealinę mūsų teisinės kovos viršūnę. Pradėję eit aukštyn nuo žemų interesų motyvų, mes pakilome iki įsitikinimo, kad kova varoma asmeniui moraliniai apginti, ir pagaliaus pasiekėme to punkto, kame atskiras asmuo visuomenės labui prisideda prie benrojo darbo taisės idėjai vykinti.

Mano teisėje įžeista ir neigiama, ginama ir vėl atitaisoma *pati* teisė. Kokios aukštos reikšmės duoda šitas dėsnis subjekto kovai dėl savo teisės! Kaip daug žemiau už aukštybes šito idealinio, nes visuotinio, intereso del teisės guli gryna individualinė sfera, sritis asmens interesų, tikslų, geidulių, kuriuose profanas mato vienintelius teisinio ginčo akstinus.

Bet šitos aukštybės, gali kas pasakyti, stovi taip aukštai, kad jas tegalės pamatyti jei bent teisės filosofas; praktikos gyvenime niekas neveda bylos del teisės idėjos. Šitam tvirtinimui sugriauti aš galėčiau nurodyti į romėnų teisę, kur šito idealinio teisės supratimo pradai aiškiausiai apsireiškia „populiarinių skundų“ įtaisyme*), tačiau mes padarytume skriaudą dabarčiai,

*) Tiems mano skaitytojams, kurie nėra susipažinę su teise, paaiškinu, kad šitie skundai *(actiones populares)* kiekvienam, kas tik norėjo, duodavo progos pasirodyti įstatymo gynėju ir kiekvieną jo niekintoją traukti tieson, ir ne tik tokiais atsitikimais, kur rūpi visos visuomenės, taigi ir paties skundėjo interesai, kaip antai trukdant ar ardant vieškelius, bet ir tais, kur rūpėjo neteisė, padaryta bykokiam žmogui, kuris negali pats tinkamai gintis, pavyzdžiui: įtraukimas mažamečio į žalingą jam sutartį, globėjo daromos suktybės globotiniam, ėmimas lupikiškų palūkanų (apie tai ir apie kitus atsitikimus smulkiau išdėstyta mano „Romėnų teisės dvasioj“ („Geist des Römischen Rechts“ III t. 1 d. 3 leid. p. III ir sek.). Taigi įvedant tokius skundus buvo manoma, kad atsiras žmonių, kurie vadovaudamies idealiniais motyvais, neturėdami kokio savo intereso, stos ginti teisę del jos pačios; teisybė, kai kurie iš tų skundų šaukiasi ir visai žemo noro pasipelnyti, žadėdami skundikui atiduoti gautąją iš kaltininko baudą, bet delto krisdavo ant jų, arba teisingiau sakant, ant jų vertimosi tokiais skundais tokia pat dėmė, kokia pas mus krinta ant denunciantų, kurie praneša del užmokesčio už denunciaciją. Bet turiu priminti, kad dauguma antrosios aukščiau minėtos skundų rūšies išnyko jau vėlesnėje romėnų teisėje, o pirmosios taip pat nesulaukė mūsų laikų; taigi kiekvienas iš mano skaitytojų žinos, kokia išvada reikia iš to padaryti: tasai pasitikėjimas, kad vyraus rūpinimasis visuomenės labu, pasirodė esąs be pamato.

jeigu norėtume tą idealinį supratimą jai užginčyti. Kiekvienas, kuris, matydamas išdykimą ir piktą darbą laužant teisę, atjaučia pasibiaurėjimą, pasipiktinimą, turi tą pajautimą. Kai įžeidžiama kieno teisė, tai prie jo jausmo visumet prisideda egoistinis motyvas; kai įžeista ne jo, bet kito teisė, tai čia pasipiktinimas tegalima išaiškinti tik dorine teisinės idėjos galybe; yra tai stipraus doro būdo protestas prieš smurtą, daromą teisei; tai gražiausias ir kilniausias liudymas, kokį tik gali duoti sau teisinis pajautimas; tai kilnus apsireiškimas, kurs duoda medžiagos psichologui ir poetų plunksnai. Aš nežinau nė vieno kito afekto, kuris galėtų taip ūmai padaryti žmoguje tokį perversmą; juk yra žinoma, kad kaip tik švelniausio taikiausio būdo žmonės del to afekto ypatingai susijaudina ir įsikarščiuoja, ko šeip jiems neatsitinka; taigi tat įrodo, kad čia užgauta jų kilniausi, jų švenčiausi jausmai; tai audra doros pasaulyje — kilni, žavėjanti savo formomis: pasirodė staiga, ūmai, siaučia lyg galingas vėsulas, viską pakeliui verčia, griauja; tai dorinė pajėga, kuri yra puiki savo impulsais ir išdavomis: tas vėsulas nuvalo drasios atmosferą, taip vienam subjektui, taip visam pasauliui. Tačiau, jei žmogus savo silpnas pajėgas atkreipia prieš įtaisymus, kurie palaiko savavalią, o neduoda atsparos teisei, tai audra užklumpa jį patį, kam jas užkabino, ir jis tampa nusidėjėliu „del įžeistojo teisinio pajautimo", apie ką aš vėliaus kalbėsiu, arba jo laukia ne mažiau tragingas likimas — doriškai paplūsti kraujais nuo spyglių, kuriuos paliko jo širdyje pajautimas, kad jis yra bejėgis prieš padarytą neteisę, ir visai nustoti tikėjus teise.

Gal būti, kad šitas vyriškas idealinis teisės pajautimas, kuris verčia labiau imti širdin teisės idėjos niekinimą ir pajuokimą, negu asmens įžeidimą, ir be jokios sau naudos stoti kovon dėl prispaustosios teisės, lyg kad ji būtų jo paties,—kad šitoksai idealizmas yra kilnaus būdo žmonių privilegija. Bet ir šaltas, neturįs jokių idealistinių sparnų, teisinis pajautimas, kuris neteisėje tejaučia save, ir tas visai sugebės suprasti aną mano įrodytąjį santykį tarp konkretinės teisės ir įstatymo, kurį ašai esu sutraukęs į sakinį: *mano* teisė yra teisė *apskritai*, *anoje* kartu yra užgaunama, ginama ir *šita*. Atrodo lyg keista, kad kaip tik juristų tarpe šitokia nuomonė nelabai tėra išsiplatinus. *Jų* nuomone, besiginčijant del konkretinės teisės, visai neliečiama įstatymais; ne apie atitrauktąjį įstatymą einąs ginčas, bet apie jo įkūnijimą šitos konkretinės teisės pavydale, taip sakant, apie jo atvaizdą, kuriame jis yra fiksuotas, bet pats tiesioginiai nėra užgautas. Aš neginčiju, kad *teknikos* atžvilgiu šitokia pažiūra gali būti reikalinga, bet del to neturi mažėti vertybė priešingosios nuomonės, kuri stato įstatymą vienoje linijoje su konkretine teise ir deliai to jos įžeidimą laiko ir ano įžeidimu. Nes įsamoninintam teisės pajautimui šita nuomonė bus daug artimesnė, negu anoji. Geriausių tam įrodymų duoda pasakymas, kuris yra užsilikęs kaip vokiečių taip ir lotynų kalboje. Vokiečių procese skundikas „šau-

kiasi įstatymą“, romėnas vadino skundą „legis actio“. Taigi čia abejojama del paties įstatymo prasmės, yra ginčas del įstatymo, kuris reikia išaiškinti, pritaikius jį atskiram atsitikimui, — šita mintis yra labai svarbi suprasti senovės romėnų proceso „legis actio“ *). Taigi šitaip žiūrint, kova del teisės yra kartu ir kova del įstatymo; eina ginčas ne tik del subjekto interesų, ne tik del atskiro santykio, kuriame įsikūnijo įstatymas, arba, kaip aš tat pavadinau, pasidarė atvaizdas, kuriame yra pagautas ir fiksuotas vienas kitas įstatymo spindulys, ir kuris galima laužyti ir daužyti, visai nepalytėjus paties įstatymo; eina ginčas del paties įstatymo, kurį niekinama, po kojų mindžiojama; įstatymas, jeigu jisai neturi būti tik žaislu ir žodžiais, turi išsilaikyti,—su subjekto teise griūva pati teisė.

Kad šitokia pažiūra, kurią aš trumpai galiu pažymėti įstatymo solidarumu su konkretine teise, tikriausiai atvaizduoja abiejų santykį, aš esu aukščiau išdėstęs. Tik jau ji nėra taip giliai įlindus ir pasislėpus, kad negalėtų jos įžvelgti egoistas, kurs nepripažįsta kilnesnių idėjų; jisai kaip tik, gal būt, turės smailesnę akį tam ryšiui pastebėti, nes jo tiesioginiam interesui naudinga, kad jo ginče valstybė būtų talkininku. Ir delto tai tuomet net ir jis, nežinodamas ir nenorėdamas, pakyla aukščiau savo interesų ir savo teisių į tas idealines aukštybes, kur turintis kokią teisę virsta įstatymo gynėju. Teisybė lieka teisybe, net ir tada, kai subjektas žiūri į ją iš siauro savo interesų žiūrimojo kampo. Neapykanta ir noras keršto veda Šeiloką, kai jis teisme reikalauja, kad išpiautų jam mėsos svarą iš Antonijaus kūno, bet tie žodžiai, kuriuos jis taria, jo lūpose yra tokie pat teisingi, kaip ir kiekvieno kito lūpose. Jo žodžiai — tai kalba, kuria kalbės įžeistasis teisės pajautimas visur ir visada; galingi žodžiai, stipriausias įsitikinimas, jog teisė turi pasilikti teise; ten skamba pakilimas ir karštis žmogaus, kuris nusimano, kad ta byla, kurią jis gina, liečia ne tik jo asmenį, bet ir įstatymą. Mėsos svaras — liepia jam sakyti Shakespeare:

„Mėsos svaras, kurio aš reikalauju,
Brangiai mokėtas, jis mano, aš noriu jį turėt.
Neduosite—aš spiausiu ant jūs įstatymų:
Venecijoj, matyti, jie yra bejėgiai.
— Aš reikalauju įstatymo,
— Aš ieškau pagal šitą raštą“.

„Aš reikalauju *įstatymo*“. Poetas tais trimis žodžiais yra apibūdinęs santykį tarp subjektinės ir objektinės teisės ir teisinės kovos esmę taip tiksliai, kad nė vienas teisės filosofas to nebūtų galėjęs geriau padaryti. Sulig šitais žodžiais Šeiloko skundas iš karto virto klausimu del Venecijos teisės. Kokia galinga, milži-

---

*] Negali būti skundo be įstatymo — šitai smulkiau išdėstyta mano cituotame veikale „Geist des römischen Rechts“ II, 2 § 47 c.

niška pasidaro ši silpnučio žmogaus figura, kai jis taria tuos žodžius! Jau jis nebe žydas, reikalaujantis savo svaro mėsos, bet pats Venecijos įstatymas, kuris beldžiasi į teismo duris—nes *jo* teisė ir *Venecijos* teisė yra tas pats; su *jo* teise grius ir anoji. Ir kai paskui Šeilokas sukrinta nuo teisėjo sprendimo, kuris atėmęs jam teisę, dar juokiasi*), kai jis visų apjuokiamas, niekinamas, sukritęs, susitraukęs, linkstančiais keliais iššliaužia, tai kas neatjaus, kad jo asmenyje paniekinta Venecijos teisė, kad tai iš ten iššliaužė ne žydas Šeilokas, bet tipingoji viduramžių žydo figura to visuomenės parijaus, kuris veltui šaukėsi įstatymo. Jo likimo tragingumas pareina ne nuo to, kad jis neranda teisingumo, bet nuo to, kad jisai, viduramžių žydas, tiki teise, — galima būtų pasakyti, tarytum, jis būtų „krikščionis"! — turi tvirtą kaip uola tikėjimą, kurio niekas negali sudrumsti, ir kurį pats teisėjas palaiko, kol, lyg perkūno trenkimas, ne griūva ant jo katastrofa, kuri ištraukia jį iš to blūdo ir pamokina, kad jisai yra ne kas kitas, kaip niekinamas viduramžių žydas, kuriam pripažįstama teisė, kad paskui tuojaus ji būtų apgaulingai atimta.

Šeiloko paveikslas man primena kito žmogaus vardą, ne mažiaus žinomo istorijoj ir poezijoj — Mykolo Kohlhaaso, kurį nepaprastai gražiai ir teisingai yra nupiešęs Heinrich von Kleist'as savo to paties vardo novellėje**). Šeilokas išeina prislėgtas, be pasipriešinimo pasiduoda teisėjo sprendimui. Kitoks yra Mykolas Kohlhaas. Kai visos priemonės taip begėdiškai atimtai teisei atgauti buvo išsemtos, kai kabinetinės justicijos sprendimas, laužydams įstatymus, uždarė jam skundų kelią, ir teisingumas iki pat jo vyriausio atstovo, šalies valdovo, aiškiai atsistojo neteisės pusėje, tai jam pasidarė be galo skaudu del to nusidėjimo, kurį jam buvo padarę: „jeigu jau mane turi mindžioti kojomis, tai aš ve-

---

*] Kaip tik nuo šito, mano nuomone, pareina tas didelis tragingumas, kurį mumyse sužadina Šeilokas. Jam iš tikrųju atėmė teisę. Taip bent turi atrodyti juristui. Poetas gi, žinoma, gali laisvai sudaryti savo jurisprudenciją, ir mes neketiname gailėtis, kad Shakespeare yra čionai tat padaręs, arba teisingiau sakant, palikęs, kaip yra, senąją pasaką. Bet jeigu juristas nori ją pervaryti per kritikos koštuvą, tai jisai tegali šitaip išspręsti: raštas nuo pat pradžių yra niekingas, kadangi yra priešingas dorai; todel teisėjas turėjo iš karto atmesti tokį reikalavimą. Jeigu gi jisai to nepadarė, jeigu „išmintingasis Danielius" vis delto pripažino tą reikalavimą, tai toliau jis yra padaręs, nelyginant koks sukčius, nes tam pačiam žmogui, kuriam ką tik pripažino teisę išpiauti svarą mėsos iš gyvo kūno, uždraudė pralieti kraują, ko negalima išvengti. Juk tai būtų vis tiek, kad teisėjas pripažintų kam servituto teisę vaikščioti, bet uždraustų palikti pėdsakus ant žemės, kadangi tai nebuvę išsiderėta steigiant servitutą. Kartais rodos, jog Šeiloko istorija yra buvusi senovės Romoje, nes tie, kurie yra rašę „dvyliką lentų", leisdami skolintojui sukapoti skolininką [in partes secare], rado reikalinga pridėti, kad kąsnių didumas visiškai pareina nuo skolintojo valios. [Si plus minus ne secuerint, sine fraude esto!].

**) Žemiau nurodytoji vieta yra paimta iš Tieck'o išleistų visų Kleisto raštų Berlyne 1826, t, 3,

liju būti šunim, negu žmogumi“ (p. 10) ir po to jis tvirtai nutarė: „Kas man atsako įstatymų apgynimą, tas veja mane į laukinių žmonių tyrumas ir duoda man į rankas *vėzdą* apsiginti“. (p. 44) Jisai išplėšia iš paperkamojo teisingumo rankų suteptą kalaviją ir su juo parodo tokią galybę, kad įvaro baimės ir išgąsčio visam kraštui, ima braškėti sutriunėjusi valstybė ir pats kunigaikštis sudreba soste. Bet jį pagavo ne laukinio žmogaus noras, jis nevirsta nėi plėšiku, nėi žmogžudžiu, kaip Karolius Mooras, kuris norėtų visame pasauly pūsti maišto ragą, vesti kovon orą, žemę ir jūres prieš visą šakalų padermę, kuris del įžeisto teisinio pajautimo skelbia karą visai žmonijai; bet Kohlhaasą veda sveika dorinė įdėja: „jo pašaukimas pasaulyje—gauti sau atpildą už nuoskaudas ir apsaugoti nuo to kitus piliečius“. (p. 9). Šitai idėjai jis aukoja viską: savo šeimos laimę, savo visų gerbiamąjį vardą, turtą, sveikatą ir net gyvybę, jis neveda betikslio naikinančio karo su visais, o eina tik prieš kaltuosius ir jų bendrininkus. Ir kai tik jam pažadėjo grąžinti jo teisę, jis tuojaus savo noru padeda ginklą; bet jam lyg buvo lemta savo likimu mums parodyti tą anų laikų niekšystės ir gėdos bedugnę: jam žadėtąjį laisvą grįžimą ir dovanojimą sulaužė ir jį patį nužudė. Bet prieš tai jam grąžinama jo teisės, ir delto mintis, kad jisai neveltui kariavo, kad jisai prispyrė gerbti teisę, kad jisai apgynė savo žmonišką garbę, pakelia jo širdį aukščiau mirties baimės; susitaikęs su savim, su pasauliu ir su Dievu, jis tyliai ir ramiai pasiduoda budeliui. Kokių minčių sužadina šita „teisinė“ drama. Doras, teisus, pilnas meilės šeimininkas su tyra kaip kūdikio siela, jis virsta Attila, kuris ugnim ir kalaviju naikina tas vietas, kur pasislėpė jo priešininkas. Ir kas gi tat padarė? Gi tos jo ypatybės, kurios iškelia jį aukščiau už visus jo priešininkus, nors jie ir ima viršų; tat padarė: jo didelis teisės gerbimas, tikėjimas į jos šventumą, jo gryno, sveiko teisės pajautimo aktingumas. Gi tas jo likimo tragingumas, kurs taip giliai mus judina, yra tame, kad ypatybės, kurios daro jo būdą kilniu ir aukštu, jį žudo: idealistiniai jo teisinio pajautimo sparnai, jo heroinis viską užmirštantis ir viską aukojantis atsidavimas teisės idėjai, susidūręs su baisia anų laikų tikrenybe, su valdovų išdidumu ir teisėjų paperkamumu bei bailumu, jį pražudo. Atsakomybė už jo nusidėjimus dvigubu ir trigubu sunkumu krinta ant kunigaikščio, jo valdininkų ir teisėjų, kurie privertė jį išeiti iš teisės kelio į neteisę. Ir didžiausia neteisė, kokią kas padaro žmogui, nebus—bent jo tyram doriniam pajautimui —skaudesnė už tą neteisę, kurią buvo padarius jam Dievo pastatytoji vyriausybė, pati sulaužydama įstatymą. Teismo sprendimas nužudyti nekaltą žmogų, kaip teisingai tat pažymi vokiečių kalba žodžiu „Justizmord“, yra didžiaiusia teisingumo nuodėmė. Įstatymo saugotojas ir gynėjas virsta jo žudytoju; tai vis tiek, kaip gydytojas, kuris nunuodija ligonį, arba globėjas, kuris pasmaugia globotinį. Senovės Romoj teisėją, paėmusį kyšį, ištikdavo mirties bausmė.

Teisingumui, kuris pats peržengė įstatymą, nėra baisesnio kaltintojo, kaip pilnas išmėtinėjimų paveikslas nusidėjėlio, virtusio juo dėl įžeisto teisės pajautimo—tai kruvinas to paties teisingumo šešėlis. Jisai paperkamo ar šališko teisingumo auka, beveik varu jo išvarytas iš teisės kelio, pats darosi keršytoju ir tą kerštą vykdo, ieškodamas savo teisės, ir paskui, nuėjęs toliau, negu iš pradžių buvo norėjęs, virsta kartais didžiausiu visuomenės priešininku ir žmogžudžiu. Bet ir toksai žmogus, kuris apsaugojo nuo išklydimo savo kilnią, dorą prigimtį, kaip Mykolas Kohlhaas, virsta nusidėjėliu ir, gaudamas už tai bausmę, tampa savo teisinio pajautimo kankiniu. Sako, kankinio kraujas liejąsis ne veltui, ir tat gal bus čia teisinga: jo šešėlis gali ilgam apsaugoti nuo tokio teisės niekinimo, koks jį buvo ištikęs.

Jeigu ašai pats iššaukiau tą šešėlį, tai padariau del to, kad norėjau parodyti vienu pagaunamu pavyzdžiu, jog iškrypimas iš kelio labiausia gresia kaip tik galingam, su idealiniais palinkimais, teisiniam pajautimui, jeigu teisinė tvarka dėl savo netobūlumo negali jo patenkinti. *) Tuomet kova *del* įstatymų virsta kova su įstatymu. Teisinis pajautimas, netekęs pajėgos, kuri turėjo jį apginti, pats liaujasi ėjęs įstatymo keliais ir stengiasi savo pajėgomis įgyti tai, ko jam atsisako duoti nesupratimas, piktoji valia, bejėgumas. Tautos teisinis pajautimas kelia kaltinimą ir protestą prieš negalimus teisinus santykius ne tiktai per atskirus, ypatingai stiprius, veiklius ir nesuvaldomus žmones; kartais šitas kaltinimas ir protestas pasikartoja visuose žmonėse tokiomis apraiškomis, kurias mes, žiūrint jų tikslo ar rūšies, arba dar — kurios prasmės jom duoda ir kaip jas vartoja tauta arba kuris luomas,—galime pavadinti surogatais ir valstybės įtaisymų priedais. Tokiais yra: viduramžių femų teismai (Vehmgericht), dvikovės teisė (Fehderecht)—labai aiškūs įrodymai, kaip silpni arba šališki buvo anų laikų baudžiamieji teismai, ir kokia bejėgė buvo val-

---

*) Šitą tėmą visai iš naujo ir nepaprastai interesingai yra nesenai apdirbęs, nepriklausomai nuo savo pirmatako Kleisto, *Karl Emil Franzos'as* savo romane „Kova del teisės“, (Breslavlyje 1882 m.) parašytame nebe įtakos mano raštų. Kohlhaas sukyla del savo asmens teisių įžeidimo, Franzoso gi romano didvyris—del valsčiaus teisių laužymo, kur jisai yra seniūnu; jisai stengiasi išgauti tų teisių pripažinimą, suvartodamas visas teisėtas priemones, nesigailėdamas savęs, bet veltui. Taigi motyvas *šitai* kovai del teisės yra daug kilnesnis, negu pas Mykolą Kohlhaasą, — tai tasai teisinis idealizmas, kuris sau nieko nereikalauja, o kitiems visko. Mano rašto tikslas neleidžia man kaip reikiant nušviesti, kokiu talentu autorius išrišo savo uždavinį; tačiaus negaliu neatkreipti skaitytojaus dėmesio, kuriam rūpi tėma, gvildenamoji mano šitame darbe, ypač į šitą poetingą jos apdirbimą. Jis del jo didelės vertybės reikia pastatyti greta Kleisto „Mykolo Kohlhaas'o“; jame yra puikių sielos paveikslų, atitinkančių tikrenybei' ir žavėjančių skaitytoją taip, kad niekas nepadės iš rankų tų knygų, nelikęs del to nesusijaudinęs.

stybės valdžia; šių dienų dvikovės įtaisymas aiškiai rodo, kad bausmės, kurias skiria valstybė už garbės įžeidimą, visai nepatenkina suaugusio tam tikruose visuomenės kloduose garbės jausmo. Tokie pat priedai yra korsikiečių kruvinasis kerštas ir Šiaurės Amerikos žmonių teismas, vadinamasis Lincho įstatymu. Jie visi rodo, kad valstybės įstaigos neatitinka teisiniam tautos ar luomo pajautimui, betgi jų buvimas—tai priekaištas valstybei, kad ji daro tai reikalingu, arba kad ji tai kenčia. Atskiram žmogui jie gali virsti sunkaus konflikto šaltiniu. nes įstatymas, kad ir yra juos uždraudęs, bet iš tikrųjų nepajėgia jų nustelbti. Korsikietį, kuris, sekdamas vastybės įsakymą, *susilaiko* nuo kruvinojo keršto, savieji niekina; bet jeigu jisai verčiamas teisinių liaudies pažiūrų, *padarys* tokį kerštą, tai pateks į baudžiamosios justicijos rankas. Taip ir su dvikove. Kas į ją nestos tokiomis sąlygomis, kuriomis ji pasidaro garbės pareiga, kenkia savo garbei, o kas stos, bus nubaustas—padėtis labai kebli lygiai kaip atskiram žmogui, taip ir teisėjui. Senojoje Romoje veltui mes ieškotume panašių apsireiškimų; tenai valstybės įtaisymai ir teisinis tautos pajautimas visiškai kits kitam atitikdavo.

Šiuomi aš baigiu savo išvadžiojimus apie atskiro asmens kovą del savo teisės. Mes sekėme tos kovos motyvais, pradėję tyrinėti nuo žemiausių — grynų intereso apskaitymų, parėję prie kilnesnio motyvo — asmenybės ir jos etinių gyvenimo sąlygų gynimo, pakilome pagaliaus iki teisingumo idėjos vykinimo — tos aukščiausios viršūnės, nuo kurios vienas klaidingas žingsnis sviedžia nusidėjėlį „dėl įžeisto teisinio pajautimo“ į neteisės bedugnę.

Bet šitos kovos reikšmė anaiptol nesibaigia privatine teise arba privatiniu gyvenimu; ji siekia daug toliau. Juk tauta galų gale yra tik asmenų suma, ir kaip atskiri asmens jaučia, mano, veikia, taip jaučia, mano, veikia tauta. Jeigu teisinis atskiro asmens pajautimas privatinės teisės santykiuose pasirodys atšipęs, bailus, apatingas, jeigu jisai deliai kliūčių, kurias jam daro neteisingi įstatymai ar negeros įstaigos, visai nepajėgia laisvai ir stipriai užaugti; jeigu jisai susilaukia persekiojimo tenai, iš kur turėtų sulaukti paspirties ir palaikymo; jeigu deliai to pripranta kęsti neteisę ir laikyti ją tokiu daiktu, kurio nei paimti, nei išvengti negalima: kas betikės, kad toksai pavergtas, nuskurdęs, atvėsęs teisinis pajautimas staiga galėtų pakilti iki gyvam sukrutimui ir energingai reakcijai, ištikus tokiam teisės užgavimui, kuris taiko ne į vieną asmenį, bet į visą tautą: kėsinantis panaikinti politinę jos laisvę, laužant ar naikinant jos konstituciją, užpuolus svetimam priešininkui, kas nėra pripratęs drąsiai ginti savo tikrąją teisę, kaip gi gali tokiame žmoguje atsirasti noro ir pasi-

ryžimo del visumos paaukoti savo gyvybę ir turtą? Kas dar nėra supratęs, kiek idealinės skriaudos jis yra padaręs savo garbei ir asmenybei, del nerangumo ir bailumo išsižadėdamas savo tikros teisės, kas buvo pripratęs teisės klausimuose dėti tik materialinio intereso saiką, tai kaip galima iš tokio tikėtis, kad jisai vartos kitą saiką ir kitaip jaus, jeigu bus paliesta tautos teisė ir jos garbė? Iš kur pas jį turėtų staiga atsirasti idealizmas, kurio jisai iki šiol niekuomet neparodydavo? Ne! Kariautojas del valstybinės ir tarpvalstybinės teisės yra tas pats, kaip ir kariautojas del privatinės teisės; tos pačios ypatybės, kurių jis įsigijo, bekovodamas del privatinių dalykų, pasiliks jame ir ištikus kovai del pilietinės laisvės ar su svetimu priešininku —kas pasėta privatinėje teisėje, tai atneš savo vaisių valstybinėje ir tarpvalstybinėje teisėje. Privatinės teisės daubose ir kloniuose, mažose ir mažiausiose gyvenimo apystovose turi lašas po lašo susidaryti ir susirinkti anoji pajėga, susitaupyti anas dorinis kapitalas, kurio taip reikalinga valstybė savo platiems ir didiems tikslams pasiekti. Privatinė teisė, o ne valstybinė, yra tikroji politinio tautos auklėjimo mokykla, ir jeigu nori kas žinot, kaip tautą, reikalui ištikus, gins savo politinę teisę ir savo padėtį valstybių tarpe, lai pasižiūri, kaip atskiras pilietis gina savo tikrąją teisę privatiniame gyvenime. Jau aš aukščiau esu davęs mėgstančio kovoti anglo pavyzdį ir dabar tegaliu pakartoti tai, ką esu tenai pasakęs: iš to, kaip jisai atkakliai ginčijas del guldeno, matyti politinis visos Anglijos augimas. Tai tautai, kurioje visi piliečiai pripratę, kad kiekvienas mažame ir mažiausiame daikte narsiai gintų savo teisę, tai tautai niekas neišdrįs išplėšti aukščiausio, ką ji turi; ir delto tai nėra atsitiktinas dalykas, kad pati senovės tauta, kuri galėjo didžiuotis savo aukščiausiu politiniu išaugimu viduje, o svetur didžiausiu galingumu, — romėnų tauta — turėjo taip pat ir kuo labiausia išplėtotą privatinę teisę. Teisė, nors tai ir atrodytų paradoksu, yra idealizmas. Tik ji ne fantazijos idealizmas, o vyriško būdo asmens, kuris pats jaučias esąs tikslas ir į visa kita, būdamas užgautas šitoj slaptingiausioje savo šventenybėje, nepaiso. Jam nerūpi, *kas* puola jo teisę, ar atskiras žmogus, ar jo vyriausybė, ar svetima tauta. Visų šitų antpuolių atrėmimas pareina ne nuo puolančiojo asmens, bet nuo įžeistojo teisinio pajautimo energijos, nuo tos dorinės pajėgos, kuria jisai yra papratęs ginti pats save. Delto yra amžinai teisingas pasakymas: politinė kurios tautos padėtis viduje ir svetur visumet atitinka dorinei jos pajėgai. Kinų valstybė su savo bambukais — rykštėmis suaugusiems vaikams — kad ir su šimtais milijonų gyventojų, niekuomet negalės užimti svetimų tautų tarpe tos gerbiamos tarptautinės padėties. kurią turi mažoji Šveicarija.

Šveicarai savo prigimimu, žinoma, visai nėra idealingi meno ir poezijos prasme, jie yra blaivūs, praktingi, kaip ir senovės romėnai. Bet ta prasme, kurią aš iki šiol vartojau žodį „—idealingas“,—teisės klausimuose, visai tas pasakymas pritinka šveicarui, kaip ir anglui.

Šitas sveiko teisinio pajautimo idealizmas pats pakastų savo pamatą, jeigu pasitenkintų tuo, kad gintų tik savąsias teises, šiaip visai nedalyvaudamas palaikyme teisės ir tvarkos. Jis nuvokia ne tik tai, kad *savo* teisėje gina teisę *apskritai*, bet ir tai, kad *šitoje* teisėje gina *savo* teisę. Visuomenėje, kur viešpatauja tokia nuomonė—šita griežto teisėtumo idėja, —veltui ieškotume to liūdno apsireiškimo, kurs taip dažnai kur kitur atsitinka, kad liaudis užtaria peržengusį įstatymą ar nusikaltėlį, kai vyriausybė jį seka ir nori suimti, tai reiškia, kad liaudis mato valstybės vyriausybėje tikriausią savo priešininką. Tokioj visuomenėje kiekvienas supranta, kad teisės tvarka yra ir jo dalykas; nusidėjėliui tepritaria nusidėjėlis, o ne doras žmogus, šis gi veikiau savo noru padės policijai ir vyriausybei.

Vargu bereikės daryti ilga išvada iš to, ką esu pasakęs. Bus gana paprasto sakinio: valstybei, kuri nori, kad ją gerbtų svetur, o viduje nori būti stipri ir neišjudinama, brangiausiu ir didžiausiu turtu, kurį jinai turi saugoti ir auklėti, yra tautinis teisės pajautimas visoje tautoje. Juo rūpintis yra vienas iš aukščiausių ir svarbiausių politinės pedagogikos uždavinių. Sveikas, stiprus teisinis kiekvieno atskiro žmogaus pajautimas yra valstybės gausiausias pajėgų šaltinis, yra jai tikriausia garantija, kad ji bus stipri kaip viduje, taip ir išlauko. Teisinis pajautimas — kaip medžiui šaknys; jeigu šaknys negeros ar išdžiūvo akmeningoj ir smiltingoj dirvoj, tai visa kita bus neilgam: pirmoji audra išraus visą medį su šaknimis. Teisybė, liemuo ir šakos su viršūne turi tą pirmenybę, kad jie yra matomi, o šaknys lindo žemėje, pasislėpusios nuo akių. Naikinamoji įtaka, kurią daro į dorinę tautos energiją neteisingi įstatymai ir blogos institucijos, eina po žeme, tose srityse, kurias daugelis paviršutinių politikų laiko nevertomis jų dėmesio; jiems rūpi tiktai puiki lapuota viršūnė, o apie nuodus, kurie iš šaknų kyla į viršūnę, jie visai nenusimano. Despotizmas žino, kas pirmiausia daryti, kad medis parvirstų: jis naikina šaknis, iš pradžių visai nejudindamas viršūnės. Kiekvienas despotizmas visur ir visumet pradėdavo nuo kišimosi į privatinę teisę, nuo niekinimo asmens; ir kai tik jisai čionai baigdavo savo darbą, medis pats griūdavo. Tad pirmiausia reikia čionai jam pasipriešinti; romėnai gerai žinojo, ką darą, kai pasikėsinimą prieš moteries skaistybę ir garbę jie sunaudodavo ir tam, kad būtų nuversta karalių valdžia, o paskiau ir decemvirų. Slopinti laisvas valstiečio apsisprendimas lažomis ir baudžiavomis, atiduoti pilietis policijos globon, leisti keliaut tik turinčiam pasą, dėti mokesčiai savo valia ir noru—pats Macchiavellis nebūtų galėjęs sumanyti geresnio recepto, kaip reikia išnaikinti vyriškas tautos apsisprendimas ir dorinė jos pajėga ir paruošti tikra dirva despotizmo įsivyravimui. Kad tie patys vartai, pro kuriuos įeina despotizmas ir savavalia, yra atdari ir svetimam priešininkui, berods, niekas to nepaiso, ir tik tada, kai jau priešininkas įėjo, didieji galvočiai įsitikina vakarykščia data, kad

dorinė tautos pajėga ir teisinis jos pajautimas yra tikriausias apsigynimas nuo išorinio priešininko. Kaip tik tuo metu, kada valstiečiai ir miestelėnai buvo galutinai prislėgti feodalų ir absoliutizmo, Vokietija neteko Elzaso ir Lotaringijos—kaip galėjo tų kraštų ir pačios Vokietijos gyventojams rūpėti valstybė, jeigu jie patys atprato jausti, kad jie yra žmonės, kurie gali apsispręsti.

Juk tai mes patys esame kalti, kad tesuprantame istorijos pamokymus tik tada, kai jau yra pervėlu: istorija neatsako už tai, kad mes savo laiku į ją nepasižiūrime, o ji moko mus visumet balsiai ir aiškiai. Tautos galybė yra lygi jos teisinio pajautimo stiprybei: auklėti teisinis tautos pajautimas reiškia rūpintis valstybės sveikata ir pajėga. Tokiu auklėjimu, žinoma, aš laikau ne teorinį mokymą mokyklose, bet praktingą įvedimą teisingumo dėsnių visuose gyvenimo santykiuose. Šito negalima pasiekti, sukūrus vieną išorinį teisės mechanizmą. Jis gali būti gerai padarytas ir dirbti taip, kad įvyks puikiausia tvarka, tačiaus visai nebus išpildytas anas minėtasis reikalavimas. Įstatymas ir tvarka buvo ir baudžiavoj arba „atperkamuose žydų mokesčiuose“ (Schutzgeld) ir daugybėje kitų ano laiko institucijų, kurios buvo griežtai priešingos sveiko stipraus teisinio pajautimo reikalavimams, ir kuriomis valstybė, gal būt, labiaus pakenkė sau, negu miestelėnams, valstiečiams ar žydams, kuriuos tos institucijos pirmiausia lietė. Materialinės teisės tvirtumas, aiškumas, tikslumas, pašalinimas iš visų teisės sričių—ne tik iš privatinės teisės, bet ir iš įstatymų policijos, finansų ir administracijos srities, — tų normų, kuriomis turi drovėtis sveikas teisinis pajautimas; teismų nepriklausomybė, kiek galima didesnis tobūlinimas proceso normų—šitai yra tikriausias kelias, kuriuo turi eiti valstybė, jei nori didinti ir tobūlinti savo piliečių teisinį pajautimą, o su juo ir savo stiprybę. Kiekvienas įsakymas, kurį tauta laiko neteisingu, arba jos nekenčiama institucija kenkia teisiniam tautos pajautimui ir per tai ir pačios tautos stiprybei, yra nuodėmė prieš teisės idėją, nuodėmė, kuri krinta ant pačios valstybės: ji už tą nuodėmę paskui turi atsilyginti su didžiausiomis palūkanomis, kartais atiduoti net visą provinciją! Berods, aš nesakau, kad valstybė turi vengti tokių nuodėmių tik del utilitarinių priežasčių, aš veikiaus esu tos nuomonės, kad švenčiausia valstybės pareiga yra vykinti teisės idėją del jos pačios; bet, gal būt, tat yra doktrinis idealizmas, ir del to aš nežadu daryti priekaištų praktikos politikui ar valstybės vyrui, jeigu jisai, traukydamas pečiais, atmes tokį reikalavimą. Bet kaip tik del to aš ir parodžiau jam šio klausimo praktiką, kurią jis labai gerai supranta. Teisės idėja eina petys į petį su valstybės interesais. Jei įstatytymai yra negeri, tai sveikas teisinis pajautimas negali ilgai gyvuoti: jisai atbunka, vysta ir nyksta visai. Nes teisės esmė, kaip jau nesykį buvau sakęs, yra veiksmas; kuo yra liepsnai oras, tuo teisiniam pajautimui yra veiksmo laisvė; jos neduoti veiksmui ar trukdyti, tai vis tiek kaip troškinti pats pajautimas.

Dabar aš jau galėčiau baigti savo raštą, nes mano tema yra išsemta. Bet tikiuos, kad skaitytojas man leis pajudinti dar vieną klausimą, kuris labai tampriai rišasi su šito mano rašto turiniu, būtent: kiek mūsų dabartinė teisė, arba tiksliau sakant dabartinė romėnų teisė, apie kurią aš tik ir imuosi spręsti, atitinka mano aukščiaus išdėstytiems reikalavimams? Neabejodamas ir griežtai atsakysiu į šitą klausimą neigiamai. Ji yra toli atsilikus nuo sveiko teisinio pajautimo reikalavimų ir ne del to, kad ji yra netobūla kaikuriuose dalykuose, bet del to, kad ji visa kiaurai yra prisisunkusi pažiūros, diametraliai priešingos visam tam, kas mano aukščiau minėtais išdėstymais sudaro sveiko teisinio pajautimo esmę; aš čia turiu galvoje tą idealizmą, kuris teisės įžeidime mato puolimą ne tik objekto, bet ir paties asmens. Bendroji vokiečių teisė visai nepripažįsta šito idealizmo; mastas, kuriuo ji matuoja visus teisės peržengimus, išskyrus garbės įžeidimus, yra vienos materialinės vertybės mastas; joje įsivyravo ir viešpatauja plikas, šlykštus materializmas.

Bet ką gi daugiau gali duoti teisė nuskriaustajam nuosavybės ir turto reikaluose, negu ginčijamą daiktą arba jo vertybę?*) Jeigu tat būtų teisinga, tai ir vagis reikėtų paleisti, kai jis bus atidavęs pavogtąjį daiktą. Į tai atsako: vagis, girdi, nusideda ne tik apvogtajam, bet ir valstybės įstatymams, teisinei tvarkai, doros dėsniams. Bet ar kitaip daro skolininkas, kuris tyčia užsigina skolos, arba pardavėjas ir nuomotojas, kurie laužo sutartį, arba įtikėtinis, kurs mano jam duotąjį pasitikėjimą pavertė tam, kad mane apgavus? Argi mano įžeistasis teisinis pajautimas bus patenkintas, jeigu aš po ilgos kovos tegausiu iš tų visų žmonių tik tai, kas buvo mano ir iš pačių pradžių? Bet jeigu visai nepripažintume, kad čia yra reikalingas papildomasis patenkinimas — ką aš be jokio dvejojimo laikau visai teisinga,—tai gautume aiškią abiejų pusių nelygybę. Iš tikro, pralaimėjus bylą viena pusė nustojo savo, kita gi tik atiduoda tai, ką neteisėtai buvo paėmus; laimėjus gi bylą, nauda vienai pusei yra tik ta, kad ji nieko nenustoja, o kitai pusei—kad ji pralobsta kito nauda. Argi tai nereiškia skatinti begėdiškas melas ir skirti premija už nedorus darbus. O juk taip daro bendroji vokiečių teisė. Ar galima tuo kaltinti romėnų teisė?

Šituo atžvilgiu ašai pažymiu tris jos augimo laipsnius. Pirmasis laipsnis—senovės teisė, kada teisinio pajautimo smarkumas, jei galiu taip pasakyti, dar neturi saiko, nesusivaldė; antrasis vidurinis periodas, kada tas smarkumas jau gerokai yra

---

*) Pirmiau ir aš buvau taip žiūrėjęs į šitą dalyką (žiūr. mano raštą apie „Kaltybes momentą romėnų privatinėje teisėje“, Giessen 1867, p. 61. ir Vermischte Schriften, Leipzig 1879 p. 229). Dabar, ilgiau padirbęs šitąja tema, kitaip žiūriu į tai.

sumaldytas; trečiajame gi periode, baigiantis imperatorių laikams ir ypatingai Justinijono, jis silpnėja ir apmiršta.

Kaip atrodė pirmykštė to žemiausio laipsnio teisė, jau buvo seniau mano ištirta ir paskelbta,*) čionai gi aš tik trumpai keliais žodžiais suteiksiu savo išvadas. Budrusis senų laikų teisinis pajautimas į *kiekvieną* teisės įžeidimą arba jos nepripažinimą žiūri subjektingosios neteisės akimi, visai neatsižvelgdamas į tai, kad įžeidikas gali būti nekaltas, arba jo kaltybė gali būti įvairių laipsnių ir todel baudžia jis nekaltąjį lygiai kaip ir kaltąjį. Kas užsigina aiškios skolos *(nexum)* arba kad yra padaręs kontragentui žalos, tas, prakišęs bylą, moka dvigubai; kas valdydamas žemę ėmė jos vaisius, turi einant vindikaciniu procesu mokėti už juos dvigubai ir be to dar už tai, kad nelaimėjo pagrindinio ginčo (del nuosavybės), nustoja bylos įnašų *(sacramentum)*. Ta pati bauda yra ir skundėjui, prakišusiam bylą, už tai, kam jis geidė svetimo turto; net jeigu tik trupučiuką bus apsirikęs del ieškomosios sumos šaip visai teisingos skolos, jau visas jo reikalavimas virsta neteisingu**).

Daugelis šitų senosios teisės dėsnių perėjo ir į antrąjį periodą, bet jo naujosios institucijos yra visai kitokios dvasios***). Ji galima trumpai pažymėti tuo, kad atsirado *kaltybės* mastas, vartojamas visuose privatinės teisės santykiuose. Griežtai atskiriama objektingoji neteisė nuo subjektingosios; pirmuoju atsitikimu tereikia paprastai atitaisyti ar grąžinti neteisėtai paimtas daiktas, o antruoju — be to dar baudžiama pinigais ar garbės atėmimu; ir kaip tik šitas bausmių vartojimas tam tikrose ribose yra viena iš sveikiausių minčių antrojo periodo romėnų teisės. Romėnas negalėjo prileisti, kad paėmęs daiktą saugoti (depozitaras) jo paskui užsiginęs ar pasisavinęs tą daiktą, arba kad įgaliotinis ar globėjas, sunaudojęs pasitikėjimą savo naudai arba tyčiomis atsisakęs nuo savo pareigos, — kad toki galėtų išsisukti vienu tik daikto grąžinimu arba paprastu nuostolių atlyginimu; romėnas dar reikalavo juos nubausti, viena--kad įžeistasis teisinis pajautimas būtų patenkintas, ir paskui—kad kiti taip nedarytų. Tarp bausmių, kurios buvo vartojamos, pirmoj vietoj stovi infamija (negarbė); romėnų santykiuose tai buvo sunkiausia bausmė, kokia tik buvo galima įsivaizduoti, nes su jąja buvo surišta, be visų paniekinimo, dar politinių teisių nustojimas: politinė mirtis. Ją visumet vartodavo ten, kur prasižengimas atsižymėdavo ypatingu nedorumu ir apvylimu. Be to dar buvo vartojama turto bausmės, kuriomis anais laikais plačiau naudodavosi, negu mes. Kas neteisingame reikale privesdavo kitą ligi teismo arba pats pradėdavo bylą, tam buvo ištisas arsenalas panašių priemonių;

*) Mano rašte, minėtam paskutinėj išnašoj, p. 8--20.
**) Kitų pavyzdžių žiūr. minėtojo rašto p. 14.
***) Apie tai išdėsto antrasis minėto rašto skyrius p. 20 ir t.t.

jos prasidėdavo nuo smulkių ginčijamo objekto vertybės dalių, ($1/10$ $1/5$, $1/3$, $1/2$) pakildavo ligi kelių kartų visos vertybės sumos ir kartais, kai kaltininko atkaklumo nebuvo galima niekaip kitaip perlaužti, pasiekdavo begalinės, tai reiškia sumos, kurią pats skundėjas prisiekdamas laikydavo pakankamu atlyginimu. Ypatingai dvi proceso institucijos griežtai statė apskųstajam alternatyvą (pasirinkti): arba be jokių tolimesnių blogų pasekmių atsisakyti nuo ginčo, arba būti prisirengusiam, kad radę tave kaltu nubaus, kam tyčia peržengei įstatymą: tai buvo — prohibitoriniai pretoro interdiktai ir *actiones arbitrariae.* Jeigu apskųstasis neklausė valdininko ar teisėjo duoto jam įsakymo, tai tuo buvo ir jie įžeisti; nuo to momento buvo įžeistas ne tik skundėjas, bet ir įstatymas jo atstovuose; ir už tokį įstatymo negerbimą ir įžeidimą reikėjo mokėti baudos, kurios ėjo apskųstojo naudai.

Šitų visų baudų tikslas buvo toks pat, kaip ir baudžiamosios teisės bausmių. Pirmiausia — grynas praktikos tikslas, kad būtų apsergėti privatinio gyvenimo interesai nno tokių įžeidimų, kurie nėra nusikaltimai, toliaus gi — etikos tikslas, kad būtų patenkintas įžeistasis teisinis pajautimas ir atstatytas paniekintasis įstatymo autoritetas. Taigi pinigai čia buvo ne pats tikslas, o tik tikslo priemonė. *)

Mano akyse šitoks dalyko pastatymas romėnų vidurinio periodo teisėje yra pavyzdingas. Čia nėra nei senesniosios teisės kraštutinumų, kur objektingoji neteisė buvo traukiama ant subjektingojo kurpalio, nei mūsų laikų teisės priešingų kraštutinumų, kur civiliniam procese subjektingoji neteisė liko nuspausta ligi objektingosios; toks dalyko pastatymas visiškai tenkino teisėtus sveiko teisinio pajautimo reikalavimus, nes ne tik griežtai skyrė nuo viena kitos abi neteisės rūši, bet sugebėjo pagauti ir parodyti subjektingoje neteisėje net mažiausius jos šešėlius, atsižiūrint į įžeidimo formą, rūšį, svarbą.

Prieinant dabar prie paskutinio romėnų teisės augimo periodo, kuris pasibaigė Justinijono kompiliacija, nenoromis veržiasi mano galvon mintis apie tai, kokios reikšmės turi paveldėjimo teisė kaip atskirų asmenų, taip ir ištisų tautų gyvenime. Kokia būtų šitų doriškai ir politiškai visai nupuolusių laikų teisė, jeigu tie patys laikai būtų ją sudarę! Bet kaip kartais vienas kitas įpėdinis, kuris vargu galėtų išgyventi savo pajėgomis, pui-

---

*] Ypatingai griežtai tatai apsireiškė vadinamose *actiones vindictae spirantes*. Idealinis pradas, kuris mato tikslą ne piniguos ir turte, bet patenkinime įžeistojo teisės ir asmenybės pajautimo [magis vindictae, quam pecuniae habet rationem“, l. 2. § 4 de col. bon. 37, 6], yra tenai išvestas su visu griežtumu. Del to tos actiones nepereina įpėdiniams, negalima jos perleisti kitiems, arba užėjus konkursui negali būti kreditorių įtrauktos į konkurso masę, jos palyginti trumpu laiku užgęsta, ir jų negalima visai iškelti, jeigu pasirodė, kad įžeistasis visai nėra atjautęs jam padarytos neteisės [„ad animum suum non revocaverit“, l. II § 1 de jur 47, 10].

kiai gyvena iš palikėjo turtų, taip ir iširusi nupuolusi žmonių padermė dar ilgai gali misti iš praėjusių stiprių, sveikų laikų dorinio kapitalo. Aš tai sakau ne tik ta prasme, kad ji be jokio sau vargo, vartoja svetimo darbo vaisius, bet labiau ta prasme. kad praeities tam tikros dvasios darbai, kuriniai, institucijos pajėgia dar kurį laiką ištisai tą praeitį išlaikyti ir net iš naujo ją atgaivinti; jų tam tikra potencialinės energijos atsarga žmogaus rankose gali pavirsti gyva pajėga. Šita prasme privatinė respublikos laikų teisė, kurioje atsispindėjo galingas, sveikas teisinis senovės romėnų tautos pajautimas, dar ilgą laiką galėjo būti ciesorių laikams sveiku ir gyvu šaltiniu; vėlesniųjų amžių dykumose ji buvo vienintelė oaza, kur bečiureno sveikas vanduo. Bet troškioje despotizmo samumo kaitroje nebegalėjo ilgam laikui išlikti bent kiek savito gyvenimo, ir tos dvasios, kuri šiaip visur buvo ujama, privatinė teisė nebeištesėjo pagauti ir jos išlaikyti, — jinai ir čia, kad ir visų paskiausia, užleido vietą naujų laikų dvasiai. Ir keistą žymę turi šitoji naujųjų laikų dvasia! Reikėtų, rodos, laukti, kad jinai turės savyje despotizmo žymių: rūstumo, kietumo, nesigailėjimo; tačiau jos veidas reiškia stačiai ką kitą — švelnumą ir žmoniškumą. Tiktai tasai švelnumas yra despotingas, jisai vienam išplėšia tai, ką kitam dovanoja — yra tai savavalios ir ūpo, o ne žmoniškumo švelnumas — tai pagirios smurto, kuris stengiasi vieną padarytą neteisę atitaisyti kita neteise. Čionai ne vieta išskaitinėti visus įrodymus šitam pasakymui patvirtinti*), užteks, mano nuomone, jeigu ašai iškelsiu vieną labai ryškų ir turintį savyje gausios istorinės medžiagos bruožą: tai švelnumas ir nuolaidumas skolininkui, su nuoskauda skolintojui**). Aš ma-

---

*) Tokiu tarp kita ko yra sunkiųjų senovės proceso bausmių panaikinimas (žiūrėk mano raštą p. 58)—sveikas senųjų laikų skaudumas nebetiko švelniam vėlesniųjų laikų silpnumui.

**) Šitam įrodymų duoda Justinijono įstatymai, kuriais laiduotojams suteikiama teisė atsikirsti reikalavimu, kad pirmiau ieškotų iš skolininko; korrealiniams skolininkams suteikiama atsikirtimas reikalavimu pasidalinimo; įkaitui parduoti nustato netikusį ir beprasmį dvejų metų laiką, pabrangus įkaito vertybei skolininkui duodama dar dvejų metų laikas jam išpirkti, ir šiam praėjus, skolininkui palikta teisės atsiimti iš skolintojo visa, ką jis yra gavęs daugiau, pardavęs jo daiktą: nevykęs kompensacijos teisės išplėtimas; *datio in solutum* ir bažnyčių privilegija šitoj sryty, kontraktų santykiuose draudimas nuostolių skundų reikalauti daugiau negu dvigubos sumos; neprotingas *usurae supra alterum tantum* draudimo išplėtimas; įpėdiniui suteikta prie beneficium inventarii lyg kokio pašos padėtis skolintojų pretenzijų patenkinimo atžvilgiu. Įstatymas, kad dauguma skolintojų turi teisės savo nutarimu pratęsti skolų mokėjimą, kuris taip pat pareina iš Justinijono, berods, turėjo garbingą pirmataką Konstantino laikais atsiradusio moratoriumo pavidalu, nors dar anksčiau, bet visgi ciesorių laikais, jis buvo įvestas, kaip *querela non numeratae pecuniae*, vadinamoji *cautio indiscreta* ar *lex Anastasiana*. Tačiaus garbė pirmutinio valdovo, kurs ėmė laikyti baisiu ir nežmonišku daiktu laisvės atėmimą už skolas, tenka Napoleonui III. Berods, jisai nesidrovėjo vartoti sausos giljotinos, ištremdamas į Cayenną, taip pat, kaip ir vėlesniųjų laikų romėnų ciesoriai nesi-

nau, kad galima padaryti visai bendra pastaba: simpatija skòlininkui — tai epochos ištvirkimo ženklas. Ji pati vadina save žmoniškumu. Sveikoji gi epocha pirmiausia rūpinasi tuo, kad skolintojas atgautų savo skolą, ir nesibijo pavartoti griežtų priemonių prieš skolininką, jeigu jos yra reikalingos bendravimui, pasitikėjimui ir kreditui palaikyti.

Na o mūsoji dabartinė romėnų teisė! Beveik gailiuos, kad užsiminiau apie ją, nes del to atsidūriau tokioje padėtyje, kad turiu pareikšti del jos savo sprendimą, kurio negaliu šioje vietoj taip smulkiai pamatuoti, kaip norėčiau. Bet gi savo išvadų aš neketinu slėpti.

Stengdamasis keliais žodžiais išreikšti savo mintį, aš visos istorijos ir dabartinės romėnų teisės reikšmės ypatybę aiškinu tuo, kad grynas moksliškumas del tam tikrų sąlygų neišvengiamai nusvėrė visus tuos veiksnius, kurie šiaip nustato teisės formas ir jos augimą: nusvėrė teisinį tautos pajautimą, praktiką, įstatymus. Svetimoji teisė svėtima kalba, įveždinta mokslininkų ir jiems vieniems pilnai tesuprantama, iš pat pradžių pateko tarp dviejų kits kitai priešingų ir visai įvairių, dažnai tarp savęs kovojusių, dažnai priešingų interesų ir del to kenkusių jai — aš turiu galvoje mokslą gryno, nesuinteresuoto teisės pažinimo iš istorijos ir teoriją jos pritaikymo praktikoje ir tolesnio tobūlinimo; o priešais ją praktika, neturinti reikalingos pajėgos. kurios duoda pilnas medžiagos aprėpimas, ir delto ji buvo pasmerkta amžinai priklausyti nuo teorijos, taigi liko lyg nepribrendusi, ir partikuliarizmas, kaip teismuose, taip ir įstatymų leidimo srity, nuslopino silpnus, mažus centralizacijos diegus. Argi tad galima stebėtis, kad tarp teisinio tautos pajautimo ir šitos teisės atsivėrė nepereinama bedugnė, kad tauta nesuprato savo teisės, o teisė — tautos? Institucijos bei normos, kurios buvo suprantamos Romoj anykščiais santykiais ir įpratimais, čionai, visai pasikeitus gyvenimo sąlygoms, virto stačiai prakeikimu, ir iki šiol nuo to laiko, kaip stovi pasaulis, niekur teismai taip negriovė tautoje tikėjimo ir pasitikėjimo teise, kaip šitie. Ką turi pasakyti paprasto, sveiko proto pilietis, jeigu jisai, atėjęs pas teisėją su rašteliu, kuriame jo priešininkas prisipažįsta esąs jam kaltas šimtą guldenų, iš teisėjo išgirs atsakymą, kad tasai raštelis, kaip „*cautio indiscreta*", niekuo neriša skolininko, arba kai iš-

---

drovėjo visai nekaltiems išdavikų vaikams ruošti likimą, kurį jie patys pažymėdavo žodžiais: „ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solatium et vita supplicium" (l. 5. Cod. ad leg. Jul. maj. 9 — 8), — ir kokie žmoniški ir malonūs jie buvo skolininkams! Nėra patogesnio būdo pasirodyti švelniam ir žmoniškam, kaip kito lėšomis! — O ir privilegijuotoji įkaito teisė, kurią Justinijonas suteikė žmonoms, kilo, žinoma, iš ano švelnaus jo širdies būdo, kuriuo ir jis pats gėrisi ir negali atsigėrėti, kiekvienai naujai progai atsitikus, bet tai buvo panašu į minkštą šventojo Krispino širdį, kuris vogė šikšnas iš turtingųjų siūti batams pavargėliams.

girs iš teisėjo, jog skolos raštelis, kur aiškiai pasakyta, kad pinigai yra paskolinti, pirmuosiusdvejus metus negalįs būtį įrodymu? Bet aš neketinu leistis į smulkmenas, o joms ir galo nebūtų, teapsistosiu prie dviejų mūsų jurisprudencijos paklydimų — kitaip negalima jų pavadinti, — kurie yra principinės rūšies ir turi savyje neteisės grūdą.

Vienas paklydimas yra tas, kad dabartinė jurisprundencija visai nebesupranta anos mano pirmiau išdėstytos minties, jog teisės peržengimas reikalauja ne tik atlyginimo pinigais, bet ir patenkinimo už įžeistą teisinį pajautimą. Jos mastas — negyvas, pilkas materializmas: grynas piniginis interesas. Ašai prisimenu, esu girdėjęs iš vieno teisėjo, kaip jisai, norėdamas išvengti nuobodžios ginčo bylos deliai kokio menko daikto, pasisiūlęs užmokėti skundėjui už tą daiktą ir labai pasipiktinęs, kai tasai atmetė tą pasisiūlymą. Kad skundėjui galėtų rūpeti jo teisė, ne pinigai, tai neatėjo galvon mokytam teisėjui, ir mes už tat nelabai jį ir tekaltiname; jisai galėjo visą kaltę nuo savęs nuversti ant mokslo. Piniginė bauda, kuri romėnų teisėjo rankose buvo tinkamiausia priemonė idealiniam teisės įžeidimo interesui*) patenkinti, esant mūsų dabartinei įrodymų teorijai, virto vienu iš menkiausių ir nevykusių įrankių, kuriais teisingumas nori kariauti su neteise. Iš skundėjo reikalaujama, kad jis įrodytų savo nuostolius tiksliai pinigais iki skatiko. Reikia tik pasižiūrėti, kas išeitų iš teisės gynimo, jeigu nebūtų piniginio intereso! Savininkas neįleidžia samdytojo į sodą, nors buvo susiderėta, kad ir jis gali naudotis; lai dabar jis įrodo, kiek pinigais vertas yra vaikščiojimas po sodą. Arba savininkas išnuomojęs butą vienam, kol dar neįsikraustė samdytojas, išduoda kitam, ir anas tur per kokią ištisą pusę metų tenkintis menkiausia lindyne, kol ras kitą butą. Viešbučio savininkas, telegrafu žadėjęs svečiui kambarį, neįsileidžia jo, ir jam tenka ištisos valandos slankioti gatvėmis, kol ras bent menkiausią užeigą. Lai dabar bent paverčia visa tai pinigais arba tikriau lai patys patiria, kokį atlyginimą priteis taismas; Vokietijoj nič nieko nepriteis, nes vokiečių teisėjas negali atsikratyti teorinių abejojimų ir pasakys, kad nemalonumų, nors ir didžiausių, negalima pakeisti pinigais; prancūzų gi teisėjas nematys čia jokių sunkenybių. Mokytojas, kuris užėmė vietą privatinėje mokykloje, vėliau randa geresnę vietą ir laužo sutartį, o kito į jo vietą iš karto nagalima surasti. Lai kas apskaito, kiek nuostolių pinigais padaryta, kad per keletą ištisų savaičių ar mėnesių mokiniai neturėjo pamokų prancūzų kalbos arba piešimo, arba — kokio didumo nuostolių turėjo mo-

---

*) Smulkiau įrodžiau viename savo straipsnyje mano „Jahrbücher" t. 18, Nr. 1. Tinkamai ir tiksliai šiandien vartoja piniginę baudą prancūzų teismai, kuo jie geron pusėn skiriasi nuo visai atvirkščio ir netikusio baudos vartojimo vokiečių teismuose.

kyklos vedėjas. Virėja be priežasties atsitraukia iš tarnybos, ir kadangi pavaduoti jos kuo kitu vietoje negalma, tai ponai atsiranda nesmagioj padėty; lai kas apskaito to nesmagumo vertybę pinigais. Visais šitais atsitikimais, einant esamais vokiečių įstatymais, esi žmogus visai be jokios išėities, nes tos pagalbos, kurią duoda įstatymas nuskraustajam, negalima gauti be įrodymų, o jų paprastai negalima visai pristatyti. O jeigu kartais ir būtų lengva, tai atlyginimo nuostolių pinigais neužtektų apsiginti nuo tolesnių neteisės pakartojimų. Juk tai yra stačiai beteisė padėtis. Čionai slėgia ir įžeidžia ne tiek nesmagumas, kurį žmogus del to patiria, kiek kartusis jausmas, kad teisė galima mindžioti kojomis ir prieš tai nėra nė jokios pagalbos.

Negalima kaltinti del tos ydos romėnų teisė; ji kad ir laikėsi to principo, kad teismo sprendimas turi būti išreikštas pinigais, bet vis delto mokėjo taip vartoti baudas, kad ne tik piniginiai, bet ir visi kiti teisėti interesai buvo gerai apginti. Bauda teisėjo rankose buvo teisės įrankiu, kurs laidavo jo įsakymų vykinimą: apskųstasis, atsisakydams padaryti tai, ką jam paskyrė teisėjas, neišsisukdavo atsipirkimu pinigais už padarytąją skriaudą; —bauda čionai siekė bausmės tikslo, ir kaip tik šitoks dalykas duodavo skundėjui tai, kas jam kartais buvo vertesnis už pinigus, būtent: gaudavo *dorinį patenkinimą už tyčiomis padarytąjį teisės įžeidimą*. Tokio patenkinimo mintis nevisai išnyko dabartinėje romėnų teisės teorijoje; jinai nebesupranta tos idėjos; ji tepripažįsta neatlikto veiksmo vertinimą tik pinigais.

Neatjaučiant ir nesuprantant dabartinei vokiečių teisei idealinio teisės įžeidimo intereso, romėnų civilinės baudos mūsų dabartinėje praktikoje turėjo visai išnykti. Apgaulingą depozitarą ar mandatarą (įgaliotinį) nebeištinka negarbė; didžiausia suktybė, jeigu ji tik moka gudriai išvengti baudžiamojo įstatymo, šiandien lieka visai laisva ir nebaudžiama *). Tiesa, mokslo ir mokymo knygose dar galima aptikti piniginės baudos ir bausmės už melagingą užsigynimą, bet teismų sprendimuose vargiai jas berasime. Bet ką tai reiškia? Ogi tai, kad pas mus subjektinė neteisė nustumta iki objektinės laipsnio. Tarp skolininko, kuris begėdiškai išsigina duotos jam skolos, ir įpėdinio, kuris taip pat ginčija skolą, bet taip daro *bona fide*, tarp mandataro (įgaliotinio), kuris mane apgavo, ir tokio, kuris tėra apsirikęs, trumpai sakant, tarp sumanyto, išdykusio teisės peržengimo, padaryto tyčia, akiplėšiškai, ir tarp teisės nežinojimo ar nieapsižiūrėjimo mūsų dabartinė teisė nebedaro jokio skirtumo—visas procesas sukasi tiktai

*) Nereikia pamiršti, kad aš kalbu apie dabartinę romėnų teisę. (pusl. 84). Jeigu aš tat dar sykį pakartoju, tai darau del to, kad man sykį darė priekaištų, kad aš, dėstydamas anas mintis, visai pamiršęs vokiečių Baudžiamojo Statuto 246,266 str. Kad aš ėmiaus kritikuoti *dabartinę romėnų teisę*,mano kaltintojas greitai pamiršo.

aplink piniginį interesą. Kad Temidos svarstyklės ir privatinėje teisėje ir baudžiamoje turi sverti *neteisę*, ne tiktai vienus *pinigus*, ta mintis yra taip svetima mūsų dabartiniam juridiniam galvojimui, kad aš, išdrįsdamas ją pasakyti, turiu laukti tokio atsikirtimo: juk, girdi, kaip tik tame ir yra visas skirtumas tarp baudžiamosios ir civilinės teisės. *Dabartinėje* teisėje — taip; aš dar pridursiu: labai gaila! Bet ar yra tas skirtumas teisėje pačioje? Ne! Lai man pirma įrodo, kad yra tokių teisės sričių, kur teisingumo idėja galėtų būti ne visiškai įvykinta; teisingumo gi idėjos negalima atskirti nuo kaltybės prado.

Antras aukščiau minėtų dabartinės jurisprudencijos paklydimų, davusių tikrai nelemtų vaisių, yra jos pastatytoji įrodymų teorija *). Tarsi, ji tam tikslui ir yra išrasta, teisei žlugdyti. Jeigu visi pasaulio skolinikai susitartų savo tarpe atimti skolintojams jų teisę, jie negalėtų tam tikslui surasti tinkamesnės priemonės, kaip tat yra padariusi mūsų jurisprudencija su savo įrodymų teorija. Joks matematikas negalėtų pastatyti tikslesnio įrodymų metodo, negu vartojamoji mūsų jurisprudencijos. Nesąmonės viršūnės ji pasiekė bylose del nuostolių atlyginimo ir skunduose del intereso. Baisus niekinimas, kuris, tariant vieno romėnų juristo žodžiais**) „po teisės priedanga yra daromas pačiai teisei", ir kuriam malonų kontrastą daro išmintingas prancūzų teismų elgimasis, daugelyje naujesniųjų raštų taip vaizdingai yra nupieštas, kad man nėra reikalo plačiau beapsistoti; tik vieno pasakymo negaliu paslėpti: vargas prie tokio proceso skundėjui, ir laimė —apskųstąjam.

Jeigu aš sutrauksiu į viena visa, ką esu iki šiol išdėstęs, tai tegu bus leista man pasakyti, kad šitas paskutinis šauksmas — tai mūsų dabartinės jurisprudencijos ir praktikos obalsis. Ji ėjo tuo keliu, kurį pradėjo Justinijonas, ir toli nuėjo; ji laiko savo pareiga rūpintis labiau skolininku, negu skolintoju: ji geriau padarys aiškią skriaudą šimtui skolintojų, negu gal per rūsčiai apsieis su vienu skolininku.

Nežinantis vargiai beįtikėtų, kad šitas dalinis teisės neigimas. kurio mes sulaukėme del nelemtos civilistų ir procesualistų teorijos, galėtų dar žemiau nupulti, betgi ir juos buvo toli pralenkę senesniųjų kriminalistų paklydimai, kuriuos negaliu kitaip pavadinti, kaip pasikėsinimu prieš teisę ir sunkiausiu nusižengimu, kurį mokslas kada nors yra padaręs prieš teisės pajautimą. Aš čia turiu galvoje apgailėtiną apsigynimo teisės nuo-

*) Reikia atsiminti, kad šitos mintys liečia procesą, kuris buvo vokiečiuse, pasirodžius mano šitam raštui (1872 m.) ir buvo pakeistas tik išleidus „Civilprocessordnung für das deutche Reich" (pradėjo gyvuoti nuo 1879. X. 1).

**) Paulus in l. 91 § 3 de V. O. [45--1] ...in quo genere plerumque sub autoritate juris scientiae perniciose erratur"; tik šitas juristas turėjo čia galvoje kitą paklydimą.

puolį, sumenkėjimą tos amžinos teisės, kurią Ciceronas vadina žmogui įgimtuoju įstatymu ir apie kurią romėnų juristai visai naiviai sakydavo, kad jos jokie pasaulio įstatymai negalį ginčyti. (Vim vi repellere omnes leges omniaque jura permittunt). Paskutiniais amžiais, o ypač mūsų amžiuje, jie būtų galėję įsitikinti, kad esti atvirkščiai! Berods, principe mokytieji juristai pripažįsta šitą teisę, tik turėdami tokios pat simpatijos nusidėjėliui, kaip civilistai ir procesualistai skolinikui; jie iš tikrųjų gyvenime stengiasi taip ją susiaurinti ir apkarpyti, jog daugumoje atsitikimų nusidėjėlis esti puikiai apgintas, gi apipultasis lieka be jokio apgynimo. Kaip žemai yra nupuolęs asmenybės pajautimas, vyriškumas, kaip visai yra išsigimęs ir atbukęs paprastas, sveikas teisės pajautimas, tuojau pastebėsime, kai tik pažvelgsime į šito mokslo literatūrą.*) Atrodo, lyg būtum patekęs i dorinių kastratų draugiją! Žmogus, kuriam gresia pavojus ar garbės įžeidimas, turi trauktis atgal, bėgti **) — tartum būtų teisės pareiga lyginti kelias neteisei — ir tik viename dalyke tesiskiria mūsų galvočiai —tai ar karininkai, bajorai ir aukštesnieji valstybės vyrai taip pat turėtų bėgti ***) — o paprastas kareivis, kad ir du sykiu nusileistų savo priešininkui, o jo vejamas, imtų gintis ir jį nukautų, tai vis delto būtų nuteistas kalaviju nudėti savo paties išganingam pamokinimui, o kitiems pabauginamam pavyzdžiui!“

Žmonėms didikams, kaip ir karininkams, leidžiama savo garbei apginti naudotis teisėtuoju apsigynimu (Notwehr)****), bet kitas autorius tuojaus, susiaurindamas tą teisę, priduria, kad įžeistasis vien tik žodžiu negali priešininko nukauti. Tačiau kitiems asmenims, kad ir valstybės valdininkams, negalima to pat pripažinti; civilinių teismų asmenims nurodyta, kad jie kaip „įstatymo atstovai“, turėdami kurių pretenzijų, turi tenkintis šalies įstatymais ir nebegali daryti kitokių žingsnių. Kuo blogiausia yra pirkliams. „Pirkliai, kad ir turtingiausieji“, sakoma tenai, „nedaro jokios išimties, nes jų garbė — jų kreditas, jie tol turi garbės, kol turi pinigų, todel jie gali be pavojaus nustoti savo garbės ar gero vardo, kentėti, kai juos drabsto koliojamais žodžiais, o jeigu jie yra žemesnės klasės žmonės, tai turi kęsti neperskaudų antausį, ar sudavimą per nosį“. O jeigu tas nelaimingasis yra prastas valstietis ar žydas, tai jis už šio įsakymo peržengimą privalo būti baudžiamas paprasta draudžiamojo apsigynimo bausme, tuo tarpu kai kiti asmens reikia bausti „kiek galima švelniau“.

Ypatingai pamokomas yra būdas, kuriuo ieškota priemonių

---

*) Ji yra nurodyta K. *Levitos* rašte. Das Recht der Notwehr, Giessen 1856 p. 158 ir kit.

**) Levita, nur. veik. p. 237.

***) Taip pat, p. 210.

****) Taip pat, p. 205 ir 206.

pašalinti teisėtam apsigynimui, ginant nuosavybę. Nuosavybė, vienų nuomone, esanti taip pat, kaip ir garbė, pakeičiamoji gėrybė; aną ginanti *reivindicatio*, šią gi—*actio injuriarum*. Bet kas daryti, jeigu plėšikas pabėga, pavogęs daiktą, už tolimų kalnų ir girių ir nėra žinoma, kas jis toks ir kame jis yra? Tuomet raminama atsakant, kad savininkas de jure tebeturįs *reivindicatio* ir kad „tik del atsitiktinų, nuo turto teisės esmės nepareinamų, aplinkybių atskirais atsitikimais skundas tampąs neįvykdomas"*). Lai tuo tenkinasi tasai, kuris visą savo turtą turėdamas vertybiniuose poperiuose nešioja su savim ir nesipriešindamas gauna atiduoti plėšikui; jam vis dar lieka nuosavybė ir reivindicatio, gi plėšikas nieko daugiau neturi, kaip *faktinį* laikymą! Tatai man primena apvogtąjį, kuris ramina save tuo, kad vagis nepačiupęs nurodymų, kaip reikia apsieiti su pavogtuoju daiktu. Kiti šiaip taip leidžia vartoti prievartą vienu atsitikimu, kai liečiama yra labai didelė vertybė ir nėra kitos išeities, bet įsako apipultajam, kad jisai, nežiūrėdamas didžiausio susijaudinimo, tiksliausiai apskaitytų, kiek pajėgos reikia pavartoti antpuoliui atmušti; jeigu jisai be reikalo pramuša puolikui pakaušį,—o jei būtų anksčiau ištyręs pakaušio stiprumą ir būtų atsigynęs nuo plėšiko silpnesniu smūgiu,—tai atsako už tai. Teorininkai įsivaizduoja apipultojo padėtį esant tokią, kokia buvo Odisėjo, ruošiantis jam į kovą su Iru:

„Pradėjo tuomet Odisėjas kantrusis dvejoti:
Ar čia jis trenkus, kad dūšią iš jo išmušus ant vietos,
Arba smūgiu jį lengvu tik parblokšti iš karto ant aslos.
Taip apsimąstęs, jis nutarė būsią gana tik parbloškus"...**).

Priešingai, vagiant mažesnės vertybės daiktus, pav. aukso laikrodį, makšną su keliais muštiniais, ar net ir su keliais šimtais muštinių, apipultasis tikrai neprivalo daryti priešininko kūnui jokios žalos. Nes kas tai yra laikrodis palyginti su kūnu, gyvybe ir sveikais kūno nariais? Anie daiktai yra labai lengvai pakeičiami. Šie gi visiškai nepakeičiami. Neginčijama tiesa! Tik pamiršta, kad laikrodis priklauso *apipultajam*, o kūno nariai — *plėšikui*, ir kūnas *šitam* yra labai didelė vertybė, *anam* gi — nė kokia, o kad laikrodžio pakeičiamumas yra neabejojamas, tai kyla klausimas: kas atlygins už pavogtą laikrodį? Bene teisėjas, kurs pirmas nurodė tą ypatybę?

Bet gana bus moksliškų niekų ir iškraipymo. Kokia didelė gėda turi mus imti, kai matome, jog aną paprastąją sveiko teisinio pajautimo mintį, kad liečiant kiekvieną teisę, kad ir būtų jos objektu laikrodis, yra liečiamas ir apipuolamas pats asmuo

---

*) Taip pat, p. 210.
**) Odisėja XVII, 91—94. Ralio vertime.

su visa jo teise ir asmenybe, taip galėjo pamiršti mokslas, jog savo teisės išsižadėjimą, bailų bėgimą nuo neteisės jis galėjo iškelti į teisės pareigą. Ar yra ko stebėtis, kad tais laikais, kada tokios pažiūros pas mokslininkus drįsta pasirodyt dienos švieson, kada tais pačiais laikais bailumo ir piktam nesipriešinimo dvasia pagauna ir tautos likimą? Mūsų laimė, kad susilaukėme kitokių laikų — šitokios pažiūros šiandien nebėra galimos, jos galėjo tarpti tik visai politiškai ir teisiškai nupuolusio tautinio gyvenimo baloje.

Ką tik išdėtoji bailumo teorija, raginanti išsižadėti užgaulos teisės, yra griežtai priešinga mano ginamajai teorijai, kuri kovą del teisės laiko kaip tik pareiga. Nelabai taip žemai, bet gerokai žemiau sveiko teisinio pajautimo plokštumos, guli vieno naujesniųjų filosofų, *Herbarto*, pažiūrą į paskutinę teisės priežastį. Jisai randa ją tame motyve, kurio negalima kitaip pavadinti, kaip estetiniu: nemėgime ginčytis. Čionai ne vieta įrodinėti, kad šita pažiūra visai netikusi; aš esu laimingoj padėty, kad šitame dalyke galiu atsišaukti į vieno mano draugo išvedžiojimus*). Jeigu jau, vertinant teisę, galima būtų atsižiūrėti į estetiką, tai aš sakyčiau, kad reikėtų estetinis grožis teisėje matyti ne tame, kad ji *neigia* kovą, bet kaip tik tame, kad ji *pripažįsta* kovą. Kas randa, kad kova, kaip kova, estetikos atžvilgiu yra negraži, — nevertinant jos etikos atžvilgiu — tai tas turi išbraukti mūsų visą literatūrą ir meną, nuo Homero Iliados ir graikų skaptybos iki mūsų laikų, nes vargu kuri kita tema taip labai patrauktų, kaip kad kova visose įvairiose jos formose, ir dar reikia pirma paieškoti tokio žmogaus, kurs, žiūrėdamas į didžiausią žmogaus pajėgos įtempimą, kurį atvaizdavo ir iškėlė skaptyba ir poezija, jaustų ne estetinį patenkinimą, o tik estetinį nemalonumą. Aukščiausia ir tikriausia dailės ir literatūros problema visumet buvo ir bus tai, kad žmogus gina idėją, vis tiek, ar ta idėja bus teisės, tėvynės, tikėjimo, tiesos. Gi tas gynimas visumet yra kova.

Ne tik estetika, bet ir etika turi mums duoti raktą į tai, kas tinka ir kas yra priešinga teisės esmei. Tačiau etika ne tik neatmeta kovos del teisės, bet laiko ją tautoms ir asmenims privaloma, esant mano šiame rašte nurodytoms sąlygoms. Kovos gaivalas, kurį nori Herbartas atimti teisės sąvokai, yra nuo amžių buvusioji, įgimtoji ir amžinoji jos ypatybė, — *kova yra tai amžinas teisės darbas*. Be kovos nėra teisės, kaip be darbo nėra nuosavybės. Greta dėsnio: „Dirbdamas ir prakaituodamas tu valgysi savo duoną“, reikia pastatyti toks pat teisingas dėsnis: „*Kovodamas tu atrasi savo teisę*“. Nuo to momento, kai teisė

*) *Jul. Glaser* Gesammelte kleinere Schriften über Strafrecht, Zivil- und Strafprocess. Wien. 1868, t. I p. 202 ir kit.

tšsižada pasiryžimo kovoti, ji išsižada pati savęs; ir jai tinka poeto pasakymas:

Das ist der Weisheit letzter Schluss:
Nur Der verdient sich Freiheit wie das Leben
Der täglich sie erobern muss.

Tai yr paskutinis išminties žodis:
Tik tas telaimi gyvybę ir laisvę,
Kas turi kas dieną del jų kovoti.

A. JANULAIČIO LEIDINIAI:

1) **A. Janulaitis.**
Žydai Lietuvoje. (Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV—XIX amž.).

2) **A. Janulaitis.**
Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje.

3) **A. Janulaitis.**
Istorijos darbai ir darbeliai t. I (rengiama spaudai).

4) **R. Ihering'as.**
Kova dėl teisės.

5) **K. Kautskis.**
Seimas ir demokratija.

6) **J. Voigt'as.**
Valstiečių sukilimas Prusuose 1525 m. (spaudoj).

7) **L. Gumplowicz'ius.**
Sociologija (rengiama spaudai).

8) **A. Nowaczynski's.**
Karo Dievas. (Napoleono epizodas žiema 1812 m. Išvertė Al. J.) (Rengiama spaudai).

„Dirvos" B-vės Spaustuvė Mariampolėj
Sp. kontora Kaune, Laisvės Alėja 80 Nr.